

L'altra història

L'esclavisme en l'època dels 'americanos'

Arrelats a la terra

Moscateles de Sitges: el gust de la tradició

Populars, malgrat tot

Les festes en el primer franquisme

Home de teatre

Ricard Salvat i Sitges

presentació ■

CULTURES POPULARS

En temps de nous llenguatges comunicatius, els territoris de la cultura popular es presenten líquids i suficientment oberts per abraçar camps diversos: des de la tradició d'origen religiós fins a les expressions escèniques, passant pels hàbits i els costums locals. La suma de tots aquests episodis dibuixen un paisatge ric en la dimensió de cultura popular.

Aquest número de *La Xermada* recull algunes d'aquestes expressions, que han traçat la història i la identitat de Sitges fins a esdevenir una població que fa bandera de les seves tradicions i que, al mateix temps, respira els efectes de la seva obertura total en el seu batec diari.

Història, festes populars, gastronomia, art o teatre són els terrenys en els quals transita aquest número de *La Xermada* per abordar la cultura popular local des de diferents formes, visions i focus. Els articles que integren aquest número narren històries, recullen testimonis, presenten episodis i apleguen expèriències, que ofereixen una visió plural de la cultura popular tant en formats com en sensibilitats. La suma de tot aquest saber dibuixa un corpus enriquidor, que solidifica el futur a partir de l'experiència del passat i el present.

3-5. Sitges. Terra de moscatells // Xavier Miret i Mestre

6-7. El gall de Nadal // Jordi Milà

8-10. Sitges-Salvat, un tàndem teatral // Beli Artigas Coll

11-13. La presència d'iconografia popular local a l'obra d'Agustí Ferrer Pino // Antoni Sangrà

14-21. Les festes sitgetanes abans i després de la Guerra Civil (II) // Eduard Tomàs Sanahuja

22-27. Els 'americanos'. Del que hom sap però no s'explica // Adrià Enríquez Àlvaro

28-30. De Sitges al món, entrevista a Cecília i Mercè Arnau Camps // Francesc Parra

laXermada

La Xermada, Revista Municipal de Cultura Popular de Sitges, té com a objectiu contribuir a l'estudi i la divulgació del folklore, l'etnografia i les tradicions sitgetanes. El nom triat ens evoca l'antic café la Xarmada i té la seva explicació en un costum agrícola propi de Sitges i la resta de la regió del Penedès. La publicació convida a totes les persones que vulguin col·laborar a enviar els seus estudis o propostes al correu electrònic cultura@sitges.cat.

EDITA: Ajuntament de Sitges. Regidoria de Cultura. Adreça: Edifici Miramar (Davallada, 12, 08870 Sitges). **CONSELL DE REDACCIÓ:** Jordi Castañeda, Jordi Cubillos, Alba Gràcia, Montserrat Gutiérrez, Miquel Marzal, Josep Maria Matas, Jordi Milà, Josep Milán, Xavier Miret, Valentí Mongay, Francesc Parra, Jordi Surià i Eduard Tomàs. **COORDINACIÓ I PRODUCCIÓ:** Hydra Media. **IMPRESSIÓ:** Indugraf.

DIPÒSIT LEGAL: B-16143-06

Les opinions expressades en els articles són responsabilitat exclusiva dels seus autors.

PORTADA: La casa de Vidal-Quadras, de 1852, al port de n'Alegre.

www.laxermada.com

SITGES

TERRA DE MOSCATELLS

XAVIER MIRET I MESTRE

Els cultius de la malvasia i el moscatell estan estretament lligats a la història de Sitges i avui dia, mercès al llegat dels Llopis de Casades a l'Hospital de Sant Joan, continuen essent uns referents simbòlics, ecològics, culturals i gustatius de la vila.

Per aquests motius vam fer una recerca sobre les diverses marques i cases que l'elaboraren a Sitges. Tot just la vam iniciar a banda d'adonar-nos que la malvasia havia esdevingut una primerenca i històrica denominació d'origen i que una etiqueta de malvasia de Sitges, concretament la dels Dalmau de Can Falç de Mar, deu ser quasi segurament la primera de Catalunya i de les més antigues a nivell internacional, ens va sorprendre immediatament que foren més nombroses les famílies sitgetanes que produïren i comercialitzaren moscatell, que no pas malvasia, exhibint palesament la denominació d'origen Sitges. Hem pogut documentar que foren tantes les cases elaboradores de moscatell sobretot a la fi del XIX i fins a mitjans del XX que sense exagerar podríem parlar; tot fent-nos nostra una frase que encapçala un díptic publicitari de la marca de moscatell Robert: *Sitges, terra de moscatells*.

De fet ja Josep Soler i Cartró a la seva *Geografia i guia de la vila de Sitges i son terme municipal* esmenta només 11 productors de malvasia mentre que en pot relacionar fins a 37 de moscatell. Val a dir que fins a l'estat de recerca actual no està documentat que tots ells tinguessin marca pròpia. Mercès als reculls públics d'etiquetes i ampolles que hi ha a l'Arxiu Històric de Sitges i a la Biblioteca Santiago Rusiñol, i a la col·lecció del Museu Virtual del Vi de Sitges penjat a internet pels Mongay del restaurant la Salseta, anem coneixent cada cop més la diversitat i marques de moscatells de Sitges.

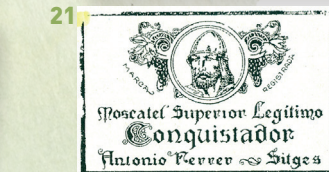
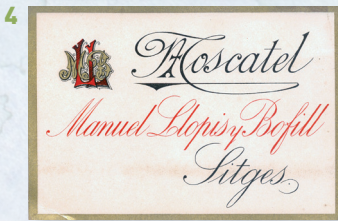
El present article l'hem il·lustrat amb les etiquetes inèdites de l'Arxiu Històric o que coneixem per recerques realitzades i que no consten a les altres dues col·leccions. Val a dir que sortosament famílies com els Ferret o marques com la Robert han fet donació de documentació a l'Arxiu Històric per a permetre les recerques dels investigadors en el camp de la producció vitivinícola i sobre qualsevol altre aspecte de

la història de Sitges. Les donacions de fons documentals patrimonials com la dels Font de Querol, o la dels Amell, i la de comerciants com els Puig o els Sardà, també aporten dades sobre l'evolució de la vitivinicultura i de l'exportació de malvasies, moscatell i vins cap a Amèrica.

En l'opuscle que recull les etiquetes de l'exposició *Els cognoms de la malvasia*, que es va fer a la biblioteca i que va ser editat el 2013 per la Comissió del Centenari de l'Hospital de Sant Joan Baptista de Sitges, malgrat el seu títol s'hi recullen 39 imatges relatives a moscatell i per contra només 31 referents a malvasia. A les imatges del Museu virtual del vi de Sitges hi apareixen 41 entrades per moscatell i 36 per malvasia. Així doncs podem verificar que malgrat que la malvasia

ha esdevingut un referent de Sitges perquè era un producte de llarga tradició històrica, de luxe, i d'exclusiva elaboració en comptades poblacions, el moscatell ha de ser inclòs amb lletres majúscules a la història de la vitivinicultura de Sitges pel seu notable pes en la producció i comercialització sobre-

tot cap a Amèrica a les acaballes del s. XIX i primera meitat del XX.

Si bé són força nombroses les imatges que hem aconseguit aplegar per a il·lustrar aquest recull hem de tenir en compte que per a mantenir el criteri de ser inèdites per una banda no n'hi ha de les importants cases Catasús, Llopart o Miró, ni tampoc per altra banda de la marca A.S. Vidal, ni dels colliters com Bofill, Magrans, Puig de Galup, Ribes o Vidal i Quadres, i d'altres dels quals no tenim constància d'etiquetes pròpies per a embotellar, encara que sí que sabem que a voltes s'anunciaven amb el seu nom propi.

No sabem quan s'introduí el cultiu del moscatell a Sitges. És molt probable que part de les vinyes de vi blanc que consten als cadastres del s. XVIII ja hi fossin dedicades, però és ben clar que la seva època daurada pel que fa a volum de producció i distribució és a finals del s. XIX i principis del XX, quan se'n difongué el consum al país i es distribuï als mercats americans.

Es fa evident que si al principi només algunes famílies d'hindats en produïen, l'impuls de la producció i comercialització del moscatell s'esdevé quan al llarg del s. XIX retornen els *americanos*, inverteixen en l'adquisició de vinyes i, fruit dels seus coneixements dels mercats ultramarins, veuen les oportunitats de reeixir en l'embotellat i exportació del moscatell. El moscatell no tenia la distinció ni el preu de la malvasia, però també era preuat i més popular, el seu cultiu i elaboració no era tan costosa ni requeria tant de temps.

El gran nombre de sitgetans establerts a Cuba i Puerto Rico disposaven d'una xarxa d'establiments comercials que absorbia bona part de la producció local de moscatell. A manca de dades feaents hem de suposar que Amèrica era un mercat molt probablement més important que el del país. Els productors de moscatell es van presentar a les exposicions universals com a mecanisme per a aconseguir distincions, i val a dir que foren nombroses les medalles i diplomes que van ser concedits als seus vins. Molt sovint veiem medalles reproduïdes en les etiquetes com a reclam publicitari i mostra de prestigi de les marques.

La societat va anar canviant i amb ella també els gustos, els consums i les modes. Cap als anys 30 es generalitzen vermuts i altres licors alcohòlics i la dolçor del moscatell va veient cada cop més restringit el seu mercat. La guerra del 1936-1939, el conflicte agrari que l'envolta i la precarietat econòmica dels anys 40 van causar un abans i un després en la continuïtat de les marques sitgetanes. Cal tenir en compte que en tractar-se d'empreses familiars estaven molt sotmeses a les circumstàncies que afectessin el seu limitat nombre de membres. En publicar-se en 1952 la guia Gyma de Sitges ja només s'hi esmenten dos exportadors: els Robert i els Catasús, dos elaboradors i vuit vinyaters.

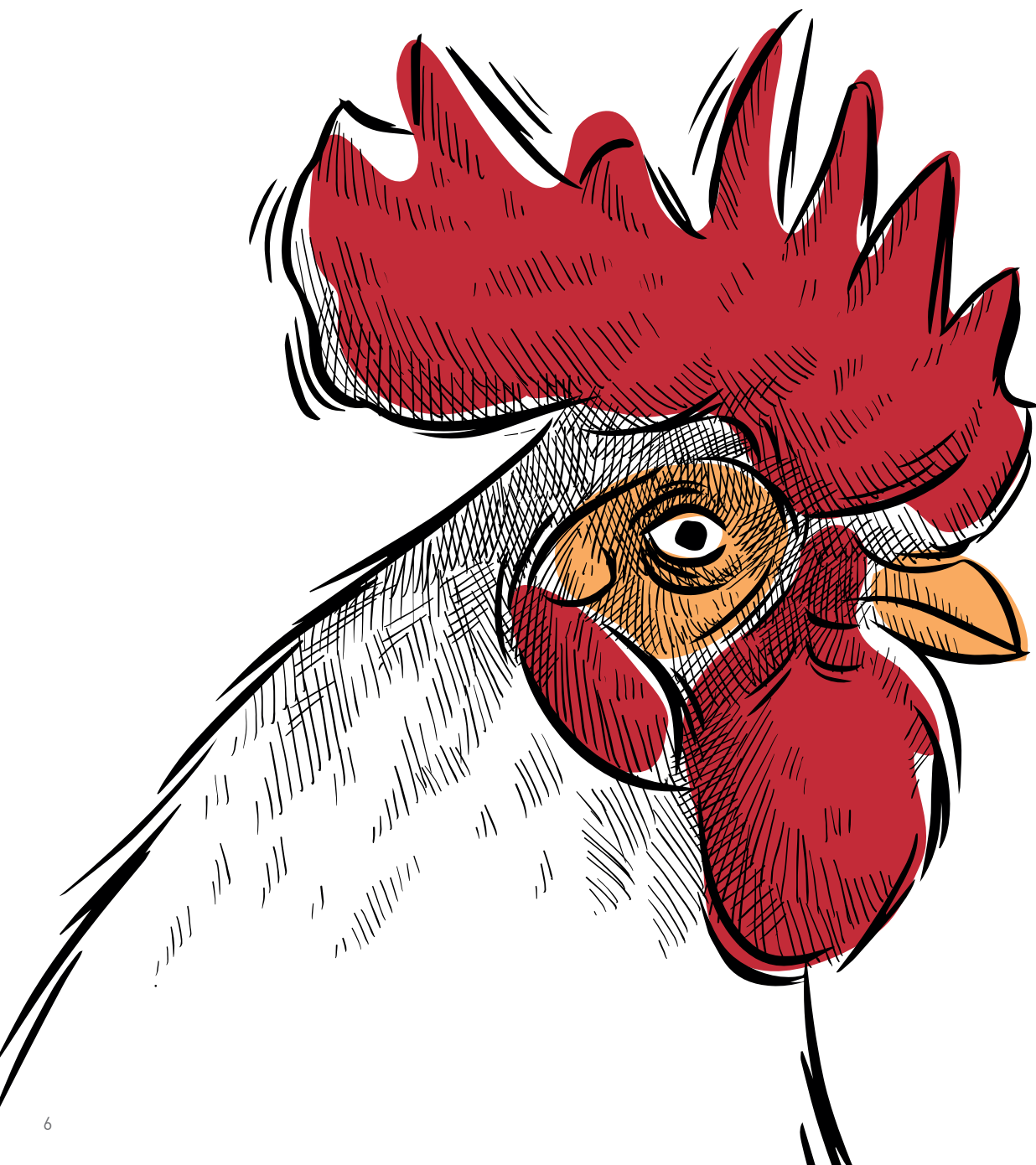
Si ja havia estat freqüent l'ús de postals, cartells, calendaris i ampolles de disseny com a reclams publicitaris la casa Robert destacà en la tant pels dissenys publicitaris i dels recipients continents del moscatell com pels continguts literaris i culturals dels textos.

El Sitges de la vitivinicultura de mercat i dels *americanos* va donar pas al Sitges industrial, turístic i urbanitzador. Els espais dedicats a la vinya són actualment molt escassos però són fonamentals per al manteniment d'un paisatge i una sostenibilitat de la natura. La societat es transforma i globalitza, i el marc a tenir en compte ja no és l'estrictament municipal. La vinya, i en una molt petita part el moscatell, continuen essent un element paisatgístic, econòmic i agrícola, però ara en un àmbit comarcal. ■

EL GALL DE NADAL

JORDI MILÀ

Un jovenet Josep Soler Tasis escrivia amb només catorze anys, aquest escrit nadalenc de caire costumista publicat el nadal de l'any 1900 a la revista *Catalunya Artística*. Aquell jove, fill del fundador i director d'*El Eco de Sitges*, deixava entreveure en el text dues de les aficions que tindria tota la vida, el fet d'escriure, i el seu gust per recordar històries antigues de Sitges. Soler, qui dedicaria la seva vida a l'*Eco*, relata, en el que sembla un exercici literari, una anècdota, real o fictícia, i potser exagerada, però que li va permetre publicar a una publicació d'abast nacional com la *Catalunya Artística*, *Revista setmanal sobre literatura i art*, publicada a Barcelona i dirigida en aquells moments per Joaquim Ayné.

RECORTS

La nit de Nadal, tan alegre com plena de poesia, es la nit en que tot se vessa: l'alegria, las cansóns pastorils y las tocadas torban el son del vehinat. ¡Mes, qui dorm!... Tots els pobles cristians, plens de entusiasme sens límits, enlayran cants d'inefable goig, y de tots els cors surten hymnes de gratitut y amor envers el gran Creador del Univers.

Donchs, en la nit d'un Nadal, un cuants companys anávam, ab l'armonium, obsequiant casa per casa á nostras aymadas, y altres feyan lo matiex ab guitarras y acordeons, y arreu escampavan las nostras cantúrias que's confonían ab las del gall, y's perdían en la quietut misteriosa de la nit.

Cansat y fatigat com estava, me'n vaig anar á dormir, pero avans, no sé: sentia un rau-rau al cor, un pressentiment de tristesa, que, la vritat, no sabia'l que fer, si anárme'm de nou ab els amichs ó... Al fi la son va deicidirme pel llit.

Cuan feya poch rato que tranquil descansava, que ni siquera havia entrat al primet son, un soroll fort produhit á la porta, me va fer alsar tot esverat: sortí al balcó:

-¿Què hi ha? - vaig dir.

Era 'l sereno que picava á un aixirit mariner que hi havia prop de casa. Vaig volgué entornarme'n al llit; mes, no vaig poguer dormir, fins que'l repicament de campanes anunciant el coméns de la missa del gall me feu vestir; m'encamino envers la Ribera il-luminada per la lluna que en aquell moment donava de plé demunt del mar, que semblava un espurnejar de plata.

-¿Qui tal, Sebastiá, encara nos ha anat á dormir?

-No, -va contestarme, -més m'estino, en nits com aquesta, contemplar el mantell brodat d'estrellas de plata y d'or y escoltar el ressó de las cansóns intimas que's difundeixen per l'espai perdentse en l'infinit...

Y aixecantse del banch hont estava assentat, deixarem tan bellíssim lloch perfumat de fresca brisa cuan passant per cert carrer, sentírem un xivarri dins d'una casa, trucarem, y pará en sech aquella alegria contestant els lladrúchs dels gossos que vingueren á la porta, ab malas intencions.

-i ¡Qui hi há!! -diguén Joanet plé de por.

-Som nosaltres, obra.

Y aixins ho feu, rebentnos d'alló milló, entre l'alegria del seus germans y el remenament de cúa dels gossos que 'ns vingueren á rébrer festejantnos.

Entrárem al menjador: dos llumets d'oli il-luminavan las blancas parets; en un recó hi havia una llar encesa, al seu voltant la quitxalla que, -ab perdó sigui dit, -feyan *cagar el tió* á les ordres del avi, que's feia un tip de riurer cada vegada que'l *tió* deixava anar algún tros de turró, confitura ó altra cosa, en mitj de la gatzara que movían el petitets, en l'altre recó, s'hi admirava

un bonich pessebre, y demunt la taula, s'hi veyá un Jesuset guarnit de plantas silvestres y un ciri encés al costat.

Nosaltres, moguts per l'emoció que sentíam al véurens rodejats de tan belles costums de nostra aymada terra, no sabíam com espresar l'alegria inmensa de nostres cors... Y al cap d'un ratet, se presentà 'l quefe de la casa portant en sas mans un gallarro que, de tant gros, causá una inesplicable satisfacció general, dirigintnos tots plegats á la cuyna ahont se li feren els comptes; la mor del *rey* de la festa fou saludada amb gran bullici; mes, al sentir las campanas que tocavan l'últim toch de la missa del gall, ja ningú 's pogué aguantar; va daixarse la tasca pera ultimar després, y posant el gall demunt la taula, ben tapadet, marxàrem envers la tradicional festa. Els gossos també cofoys vingueren fins á la porta tot remenant la cúa com despedintnos.

L'Iglesia respandía com un pá d'or; l'órga, omplía d'armonía las naus, y las seves notas místicas confortavan: cansóns que nostra mare ens ensenyava desde'l bressol, cants catalans d'aquells purs que sembla que l'ánima s'enlayri per l'immensitat... ¡Cóm ens ho recordaban!... ¡Quin goig aquell! Me pareixia al despertar á una nova vida nova!... Jo no sabia encare lo qu'era Bellesa, y en un instant ho vaig apréndrer. D'allavors el meu cor estima y creu.

Un cop la missa acabada, y acceptant l'invitació dels bons amichs, tornàrem altra volta á la llar, á fi d'ultimar els preparatius per a cóurer el gall, ja els noys estavan impacients y corrían al devant per arribar més aviat á casa: tots esperavam ab dalé deplomar-lo pera portarlo al forn, cuan de sopte un crit general, crit que més bé semblada de condol, ressoná en aquella íntima llar... ¡oh desgrácia!... Els gossos se'l menjavan... ¡Els gossos ens volían estalviar feyna!

El sentiment brivalla y l'indignació dels grans al contemplar el paviment encatifat de plomas, no es pera contarho; aquell cuadro trágich-cómich en el que s'hi unian las llágrimas dels uns y el desvergonyiment dels gossos, era digne del pinzell d'un pintor impresionista...

Are cuan recordo, rich.

Com també recordo la filosofía del avi, que plé de resignació va dirnos:

-Y bé, no us espantéu. ¿Els gossos s'han menjat el gall de Nadal? L'any que vé se'ls estaca y nosoltres en plomarém quatre, si Deu ho vol!...

Joseph Soler y Tassés

Sitges

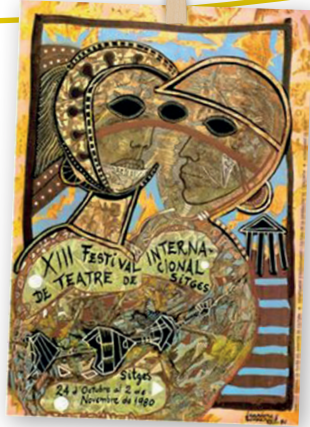
SITGES-SALVAT

UN TÀNDEM TEATRAL

10 ANYS DE LA MORT DE RICARD SALVAT, UN VERITABLE HOME DE TEATRE

El dia 24 de març de 2019 es complien deu anys de la mort del director de teatre Ricard Salvat (Tortosa, 17 d'agost de 1934 - Barcelona, 24 de març de 2009) i per recordar la seva petjada en el món teatral, cultural i social català, durant aquest any 2019 i els primers mesos de 2020, la Fundació Ricard Salvat ha promogut la realització de diversos actes en col·laboració amb diferents persones i institucions.

BELI ARTIGAS COLL

Ricard Salvat amb Armand Carmona.

Intrusa de Maeterlinck i l'any 1930 quan Artur Carbonell va portar a l'escenari del mateix teatre l'obra *Orfeu*, de l'escriptor francès Jean Cocteau, el teatre d'avantguarda entrava a Espanya des de Sitges.

Salvat va ser un gran defensor del teatre emergent, experimental, donant suport a muntatges trencadors, de companyies independents, vinguts a Sitges de tots els racons del món, com Alemanya, Cuba, Veneçuela, Noruega, Finlàndia, Corea, Mèxic, Japó, Polònia, Amèrica, Iugoslàvia, etc. Un ressò internacional que no va impedir que fos en aquest festival internacional on companyies joves de teatre català es donessin a conèixer, algunes de les quals, amb els anys, s'han convertit en reconegudes companyies, posant com a exemple a La Cubana, el Tricicle o La Fura dels Baus.

Tant com a director del Festival com a director teatral, Salvat sempre va saber-se envoltar de grans professionals a l'hora de realitzar escenografies, vestuaris, cartells... així com sempre va valorar, i fomentar, la valentia escenogràfica que proposaven altres companyies.

Un dels grans col·laboradors de Salvat va ser el pintor vi-lanoví Armand Cardona Torrandell, autor dels dibuixos d'una serigrafia que es van donar com a recordatori del Festival de Teatre l'any 1977, així com el cartell per al Festival Internacional de Sitges de l'any 1980, corresponent a la XIII convocatòria.

Com no podia ser d'una altra manera, Sitges, població amb la qual Ricard Salvat va mantenir un llarg vincle personal i laboral, també ha volgut retre el seu homenatge a la persona que va dirigir, entre 1977 i 1986, el Festival Internacional de Teatre de Sitges, esdeveniment de gran rellevància mundial que va posar Sitges a les agendes teatrals de més prestigi del moment.

Entre els actes proposats des del GES destaquem l'exposició *Sitges-Salvat. Un tàndem teatral*, que tindrà lloc al Casino Prado Suburense entre el 13 i el 29 de març de 2020, entitat que col·labora en l'organització de l'esdeveniment, una mostra que es completarà amb una taula rodona i amb la lectura teatralitzada d'alguns dels textos de Ricard Salvat o d'altres autors que ell ha portat als escenaris.

El Festival de Teatre de Sitges es va celebrar per primera vegada durant el mes d'octubre de 1967, reconvertint-se en el Festival Internacional de Teatre l'any 1979, tres anys després que Ricard Salvat es convertís en el nou director de l'esdeveniment.

Però Salvat era un assidu al festival, ja fos com a crític teatral, ja fos com a director, presentant durant d'edició de 1976 l'obra d'Àngel Guimerà, *Terra Baixa*, text que Salvat va fer revisar i actualitzar a Josep Maria Benet i Jornet, i amb l'actriu Maria Rosa Sardà com a Marta, protagonista de l'obra.

Va ser durant els anys de Ricard Salvat com a director quan el Festival va acollir les produccions més innovadores i trencadores, obres d'una modernitat *incòmoda* per aquells difícils anys de la transició. Un cop més, i com ja havia passat l'any 1893 amb la representació al Casino Prado Suburense de *La*

A l'*Eco de Sitges* del 22 d'octubre de 1977, coincidint amb la primera edició internacional del festival, a la seva columna "Esta Semana...", T, pseudònim de Rafael Monzó, escriu: "[...] empezó el X Festival de Teatro de Sitges, pródigo de novedades, como no podía ser menos, dada la dirección del mismo por el competente Ricardo Salvat, a quien por cierto tuve la ocasión de saludar y felicitar de antemano el domingo por la mañana en la Piscina María Teresa. En tal lugar, se celebró una de las mencionadas novedades consistente en una obra mimo titulada "La Inundación" y representada por la Escuela de Mimo Contemporáneo de la República Argentina. (...) me dijo uno de los actores del Grupo, que las facilidades encontradas en Sitges para esta representación, no las habían tenido en parte alguna. Hay que felicitarlo por ello. (...)".

Facilitats que també van poder gaudir grups locals, com demostra la proposta que l'any 1979, coincidint amb el pas de convertir-se en certamen internacional, va pujar a l'escenari del Prado la companyia sitgetana El Gall Groc. Es tractava del *Gernika* de Fernando Arrabal, el qual no es va voler perdre l'estrena de l'obra, tot i que el seu comportament no va ser el més adequat tal com es demostra en l'article publicat al diari *La Hoja del Lunes* del 30 d'octubre de 1979, on llegim: "Sin olvidar al Gernika, que resultó un espectáculo sobrecogedor... a pesar de Arrabal".

L'escenari triat per a aquest "espectáculo sobrecogedor" va ser l'Escorxador Municipal de Sitges, que en aquell moment encara funcionava com a tal. Es tractava d'un muntatge gairebé surrealista amb algunes pinzellades de realisme tan patètiques com la presència de la mare que intenta fugir de la destrucció, protegint la seva filla que no podrà salvar.

Aquest cop l'escenografia, o espai escènic, no va ser obra d'un artista plàstic, sinó d'un jove arquitecte, Ramon Artigas Poch. La part plàstica la completaven dibuixos realitzats pel mateix Cardona Torrandell, i els figurins van ser obra de Toni Fàbregas.

Una escenografia brutalista dominada pel soroll dels martells, els imponents ganxos d'acer en els que s'hi penjaven diàriament les víctimes de l'escorxador, l'amenaça latent del brutal militar que no ajuda gens a les víctimes de la tragèdia, el permanent desig de conservar viu el símbol de la seva identitat, l'arbre, formen un conjunt tan impressionant, tan autèntic.

Pel que fa als actors que van participar en aquesta representació, hi trobem noms de joves sitgetans, alguns dels quals, amb els anys, van triar el teatre com a professió, reinventant aquell inicial Gall Groc en la companyia La Cubana, una de les més exitoses del panorama teatral català. Entre els actors de *Gernika* hi trobem a Jordi Milan, Mercè Comes, Joan Oller, Carles Candell, Josep M. Carbonell, Pilar Sanahuja, Sílvia Carbonell, Rata Coll, Joan Molina, Maribel Roldan, Pere Matas, J. Anton Picas, Montse Curtiada i Cristina Roviralta.

A l'*Eco de Sitges* del 20 d'octubre d'aquell 1979 el crític teatral Angel Berenguer firma l'article "A propósito del Gall Groc, el matadero de Sitges y Gernika", on escriu: "En su búsqueda por la ciudad (fent referència als membres del Gall Groc), dieron con un lugar que se mata cada día. El lugar en donde la sangre habita donde se degüella, se castra, se destripa. Allí nos lleva el Gall Groc para recordarnos que los verdugos, así como los carniceros, empuñan nuestro cuchillo de odio o de ambición para dejarnos las manos limpias de asesinos de asfalto aunque sea por omisión".

Un altre grup que va tenir en el festival de Sitges un lloc destacat va ser El Tricicle, el qual l'any 1982 va presentar el seu espectacle *Manicòmic* a l'Off-Sitges de la XV edició del certamen, obtenint una menció del jurat. Salvat va permetre que els joves membres del Tricicle poguessin assajar en espais del Casino Prado. I no podem oblidar La Fura dels Baus, que l'any 1983 va presentar *Accions*. Encara hi ha qui recorda el so dels seus tambors ressonant sota el pont del tren, a pocs metres del teatre on tenien lloc les principals representacions del festival.

Al llarg d'aquests anys, les bones crítiques sobre el festival de Sitges i la gran gestió realitzada per Salvat omplien pàgines de la premsa del moment. Una edició clau va ser la de 1985, on, entre moltes altres obres, es va poder veure *Cyrano de Bergerac* interpretat per Josep Maria Flotats, o *La casa de Bernarda Alba* de Federico García Lorca, muntada per una companyia hongaresa, així com que La Cubana, ja amb aquest nom consolidat, va obtenir una menció honorífica.

Però aquesta XVIIIa edició també va ser la darrera de Ricard Salvat com a director del Festival, que, després de moltes estires i arronses amb l'Ajuntament de Sitges, especialment per

la falta de suport econòmic i institucional que el consistori donava al Festival, Salvat va ser destituït a principis de 1986.

El Festival va sobreviure, amb els seus alts i baixos fins a l'any 2005, que, de manera unilateral, l'Ajuntament de Sitges va decidir no celebrar-ne més edicions, una situació que 14 anys més tard encara no s'ha solucionat. La gent del poble recorda amb nostàlgia les grans vetllades teatrals que van poder gaudir en els salons del teatre Casino Prado, al Retiro, al mateix Maricel, al teatre dels Escolapis o en altres de menys convencionals.

De nou a *L'Eco de Sitges*, el 19 de juliol de 2003, Humbert Cagigal dedica la seva columna a Ricard Salvat amb motiu de la inauguració al Palau de la Virreina de Barcelona de l'exposició *Ricard Salvat i la seva època*. L'article acaba amb unes paraules que vull fer meves per posar punt i seguit al meu petit homenatge: "Aquesta ha estat l'exemplar tasca de Ricard Salvat al servei del teatre universal, en lluita coratjosa contra la gárrula política, ahir, avui i sempre. Enhorabona, ferm i etern director". ■

Fotografies:
Fons Ricard Salvat

ANTONI SANGRÀ

LA PRESENCIA D'ICONOGRAFIA POPULAR LOCAL A L'OBRA D'AGUSTÍ FERRER PINO

Agustí Ferrer Pino és un dels pintors sitgetans de la primera meitat del s. XX que més tracta en la seva obra temes vinculats amb Sitges

En el conjunt de la seva producció hi trobem paisatges locals i mariners, retrats de sitgetans, i representacions d'escenes costumistes de platja, de pesca, de la verema i també de la cultura popular. En relació amb aquest últim aspecte, són nombroses i variades les referències iconogràfiques relacionades, per exemple, amb la Festa Major i elements lligats a la cultura tradicional i local de Sitges. Així, la presència d'iconografia popular sitgetana queda plasmada en les diverses facetes artístiques d'Agustí Ferrer.

Observem la seva predilecció per la cultura popular en les seves pintures decoratives i murals, en la seva pintura a l'oli i en els seus dibuixos i il·lustracions. Tot i això, cal esmentar en primer lloc la seva contribució al bestiari popular de Sitges, i és que no podem deslligar el nom d'Agustí Ferrer amb el del Drac. L'any 1922 Ferrer Pino rep l'encàrrec del llavors alcalde, Josep Planes i Robert, d'idear una bèstia pels balls populars de la Festa Major de la vila. Agustí Ferrer dissenya i pinta un drac anomenat Fera Foguera, que al llarg dels anys s'ha convertit en un dels símbols de la Festa Major de Sitges.

El Drac apareix per primera vegada el dia 23 a la nit de l'any 1922, després del Castell de focs, arriba per mar simbolitzant així una bèstia marina: "Acabats aquets, els timbals del Ball de Diables, les gralles de totes les danses, i les músiques que fins aquell moment tocava al peu del monument al Greco, cediren l'espai des de la Punta, on desembarcà la Fera foguera traient foc pels queixals i per la cua i rodejada d'atxes de vent i lluminàries diverses. (...) Sols la més rica fantasia podia concebrí i executar un espectacle semblant. Els vius colors de la Fera-foguera i de les danses triomfaven sobre la fosca; (...) Fantàstic i poètic, aquest blau, aquest cobalt, aquest argent, aquest groc que s'amalgamaven incessantment. Connotem que'l nom d'Agustí Ferrer era per tothom pronunciat amb elogi. Autor del tapis magnífic que colga des

d'avui al balcó central de la Casa de la Vila, ara rebia també alabances per l'admirable execució de la Fera Foguera, modelada i pintada per ell amb la col·laboració del fuster En Domenec Forment"¹. A més de la descripció poètica i acurada de l'estrena del Drac, llegim en les últimes línies d'aquesta crònica del *Baluard de Sitges* com en aquella mateixa festa major Agustí Ferrer també pinta un tapis per la balconada de l'Ajuntament com a motiu decoratiu i festiu ^A.

PINTURA MURAL

Durant aquestes primeres dècades de començaments del segle XX és quan Ferrer Pino porta a terme algunes de les seves principals pintures murals, com ara a la Casa Bonet Xalet Voramar de Salou (1920), el sostre del Teatre Prado de Sitges (1923) o les decoracions al Palau Reial de Barcelona (1923). A les pintures del Xalet Voramar ^{B,C}, realitzades sota el prisma simbolista, hi trobem representades diverses escenes pastorals d'infants o *puttis*. En algunes d'aquestes, les figures es mostren ballant una de les danses tradicionals del Penedès i camp de Tarragona, el Ball dels Cercolets, vinculada amb les festes de la Verema. Observem també que no hi falta la presència del sac de gemecs i la gralla, instruments musicals que tradicionalment acompanyen El Ball dels Cercolets. En aquestes pintures, Ferrer Pino presenta un compendi de significats al·legòrics relacionats amb les tradicions populars i la idiosincràsia típica d'aquestes terres.

D'aquesta mateixa època, també podem mencionar les pintures del cambril de l'església del Vinyet realitzades l'any 1919. En l'actualitat aquestes pintures no estan a la vista, i aquest fet condiciona l'apreciació del conjunt, tot i així pensem que val la pena fer-ne menció per les al·legories que s'hi representen. Les pintures tracten el tema de l'Anunciació, que ocupa l'espai central de l'àpside i està composta per la figura de la Verge Maria i l'Àngel Gabriel. A l'esquerra

i dreta d'aquest conjunt central, Ferrer Pino hi incorpora dues alegories sitgetanes de la verema i la pesca amb un pagès i un mariner. Ens ho descriu el mateix artista: "les figures del mariner y el pagès representen l'element marítim i el terrorer sitgetans presentats a la Verge per l'àngel, o induïts per ell per venerar-la i esperar les gràcies [...] de tempestats o de plagues i misèries o altres calamitats".²

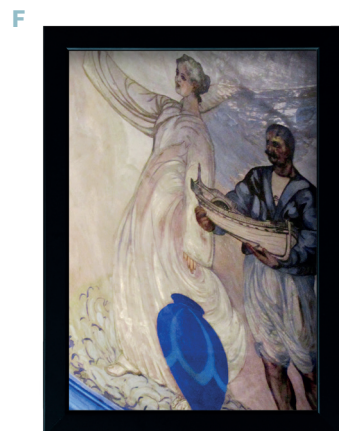
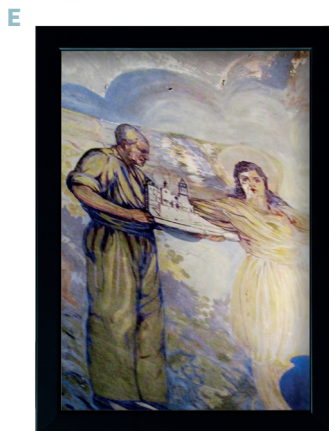
A l'esquerra hi ha la figura del pagès sostenint a les seves mans una representació de l'església de Sitges ^E. Al voltant d'aquesta figura hi apareix una sèrie d'angelets en moviment jugant amb els pàmpols de les vinyes, conreu típic de l'entorn sitgetà. A l'altra banda, a la dreta, Ferrer Pino hi representa el mariner sostenint, també, una representació d'una barca de pescador ^F. En aquest cas, a la figura només l'acompanya un angelet surant sobre el que podria ser una interpretació del mar.

PINTURA A L'OLI

Pel que fa a la pintura a l'oli, Agustí Ferrer tracta assíduament temes locals que van des de paisatges, racons de la vila, les platges, retrats de sitgetans i evidentment temes de la cultura popular. En aquest sentit, posem especial atenció a la pintura *Al·legoria de la Festa Major* de l'any 1935 ^D; va estar exposada a l'aparador de *El Siglo de Sitges*, i segons podem llegir en una breu ressenya al diari *Baluard de Sitges*, el quadre va tindre molt èxit entre els conciutadans de Sitges: "A l'establiment El Siglo del senyor Albert Carbonell, del Cap de la Vila, hi ha exposat un magnífic quadre de l'artista sitgetà Ferré Pino, en el qual de mà mestra figura una plasmació de les danses populars en plena Festa Major. Ha estat molt elogiat tant per l'assumpte com per la semblança escaient dels principals components. (...)".³

En aquesta obra, Ferrer Pino plasma una visió coral de tots els balls de la Festa Major, presentant una estampa amb molts detalls i personatges coneguts de l'època. Podem observar com els gegants no porten corona (estem a l'època de la República) o el baluard i la Punta estan situats com li convé al pintor, afavorint la composició i el sentit al·legòric del tema. També en primer terme veiem Pep Capelles, una coneguda figura de les festes majors de l'època que tocava el timbal i el flabiol.

Sobre aquest últim personatge, característic dels balls populars, Agustí Ferrer en realitza diversos retrats. Així, per exemple, quan llegim les cròniques que parlen de la seva obra, i ens situem a l'exposició que realitza l'any 1926 a les Galeries d'Art i Lletres que el galerista Dalmau tenia oberta a Sitges, aquestes coincideixen a ressaltar amb especial atenció un retrat de Pep Capelles envoltat pels balls populars. A la *Gaseta de Vilafranca* s'hi fa referència per la seva qualitat: "d'entre els quals excel·leix el del tocador de flabiol i timbal Capelles, voltat d'una visió de les danses populars, cimejada pels Apòstols de la vila. És una tela del tot reeixida i per la justesa dels tons i la vera expressió de la imatge, hom l'aparella amb les més acabades de Zuloaga."⁴; i al diari *La Punta* en destaca el sentit simbòlic que representa la imatge: "la tan característica efigie del popular Capellas tocando el flabiol y el tamborino, con su rojo clavel a la oreja, y envuelto por el abigarrado torbellino de los típicos bailes de nuestra Fiesta Mayor, como en una apoteosis; todo esto nos hace considerar esta pintura, más que como un efigie individual, como la simbolización plástica de nuestra Sitges tradicional".⁵

G

DIBUIXOS I IL·LUSTRACIONS

Seguint amb la temàtica de la Festa Major, a l'agost de l'any 1926 es van publicar tres il·lustracions al·legòriques als balls populars a la revista *L'Amic de les Arts*, titulades: *L'Abanderat del ball de bastons*, *El ball de bastons* i *Els cercolets*⁶.

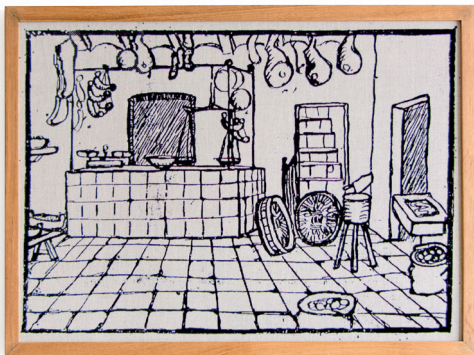
Aquesta faceta d'il·lustrador es distingeix en la seva obra i normalment es focalitza en la representació d'escenes populars de Sitges. En aquest sentit, destaquem les il·lustracions que es van publicar en diferents revistes i diaris locals com *La Punta*, *el Baluard de Sitges* o *l'Amic de les Arts*⁴. Els seus dibuixos, normalment realitzats a plomí, es caracteritzen per una certa idealització de les figures i l'expressivitat del seu moviment, transmetent així l'efervescència i fruïció que generen aquests motius a Sitges. En general, aquestes il·lustracions estan treballades a partir d'una línia fina, en ocasions trencada i nerviosa, i especialment espontània i incisiva, tal i com ens recorden uns comentaris de Salvador Soler a la publicació *La Nova Revista*: "Sota el punt de mira de presentació artística, potser hauria escaigut més que Agustí Ferrer, qui il·lustra la coberta, hagués descrit, amb el seu llapis incisiu, el moviment i els gestos enèrgics dels braus penedesencs"⁶. D'altra banda, en altres il·lustracions Ferrer Pino canvia d'intenció i dibuixa amb una línia tranquil·la que busca simplicitat, puresa i claredat. En tenim un exemple amb la il·lustració *La Malvasia de Sitges (I)* en la que l'efecte del plomí genera una línia més intensa, continua i ampla, i manifesta d'aquesta manera una idea senzilla i primària.

H

Per tancar aquesta breu revisió sobre la presència d'iconografia popular en l'obra d'Agustí Ferrer, esmentem també la ceràmica com un altre format de treball que va fer servir en alguns períodes. Per exemple, podem assenyalar el conjunt de plats ceràmics exposats a la Galeria Dalmau l'any 1926, i que Josep Carbonell esmenta en una crítica d'aquesta exposició: "I bé, encara, les ceràmiques, aquests plats de la Mare de Déu del Vinyet, de Sant Bartomeu i Santa Tecla i figures de la Nostra Festa Major"⁷.

Observem doncs, com en l'obra d'Agustí Ferrer s'hi agru- pen temàtiques de les tradicions i la cultura popular de Sitges, i això no deixa de ser una mostra més de la sensibilitat i la passió de l'artista envers la seva terra. Finalitzem així aquest escrit amb unes paraules atribuïdes a Ferrer Pino: "El so de les campanes de Sitges és el so de campanes més bonic que mai podràs sentir. Com aquest color de mar de Sitges no el trobaràs en lloc més. Com aquesta llum de sol batent i enlluernador. Com aquesta sorra groga de sol"⁸ ■

I

A. Balconada de l'Ajuntament de Sitges (anys 40) en la que s'hi aprecia el tapís pintat l'any 1922.

B.C. Pintures murals en el saló del xalet Voramar de Salou.

D. Pintura a l'oli. *Al·legoria a la Festa Major*. Col·lecció particular.

E.F. Detall de la pintura a la volta de l'absis de l'església del Vinyet de Sitges. *Al·legoria amb pagès* i *Al·legoria amb pescador*.

G. Dibuix a plomí d'Agustí Ferrer Pino. *Els cercolets*. *L'Amic de les Arts*. Agost de 1926.

H. Dibuix a plomí d'Agustí Ferrer Pino publicat al *Baluard de Sitges*. 24 d'agost de 1935.

I. Dibuix a plomí d'Agustí Ferrer Pino *La Malvasia de Sitges*. *La Punta*. 8 de gener de 1928.

¹ "Festa Major". *Baluard de Sitges*. 26 d'agost de 1922. Núm. 1083. Pàg. 1

² Nota escrita per Agustí Ferrer Pino. Text transcrit i corregit de l'original.

³ "Notícies d'art". *Baluard de Sitges*. 24 d'agost de 1935. Núm. 1416. Sitges. Pàg. 9.

⁴ Soler, Salvador. "Agustí Ferré a Sitges". *Gasetta de Vilafranca*. 1 d'octubre de 1926. Núm. 17. Vilafranca. Pàg. 5

⁵ C.M. Exposició Agustí Ferré Pino. *La Punta*. 3 d'octubre de 1926. Núm. 131. Any III. Sitges. Pàg. 2.

⁶ Soler, Salvador. "Francesc de P. Bové: El Penedès. Folklore dels balls, danses i comparses populars". *La Nova Revista*, Núm. 7, Barcelona. Juliol 1927. Pàg. 272.

⁷ Carbonell, Josep. "A. Ferrer a les Gals.Dalmau". *L'Amic de les Arts*. 31 de desembre de 1926. Any I. Núm. 9. Sitges. Pàg. 12-13

⁸ Sella, Ventura. "Goig per als ulls, goig per a l'esperit". *L'Eco de Sitges*. 1 de febrer de 1986. Núm. 4880. Sitges. Pàg. 27.

Les festes sitgetanes

ABANS I DESPRÉS DE LA GUERRA CIVIL (i II)

EDUARD TOMÀS SANAHUJA

En la primera part d'aquest article s'exposava les dificultats i prohibicions que van viure la major part de les festes sitgetanes, a raó dels diversos canvis polítics succeïts durant la II República Espanyola i les pressions específiques d'algunes forces polítiques sitgetanes.

En aquesta segona part es mostrarà com es van recuperar les celebracions i tradicions sitgetanes un cop finalitzada la Guerra Civil, i com novament, però des d'una altra perspectiva, justament la contrària, es veien les festes condicionades pel nou poder polític.

Del 17 de juliol de 1936 al 22 de gener de 1939

En el període comprès entre l'inici del cop d'estat contra el govern de la República fins que entren les tropes franquistes a Sitges no es va celebrar cap festivitat, però sí que serà molt incident aquest període en la posterior recuperació de les festivitats.

El 21 de juliol de 1936, un cop derrotats a Barcelona els militars revoltats, es conformava el Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya, que exerciria com a òrgan de govern real de Catalunya fins a finals de setembre. El mateix dia arribaven les milícies a Sitges prenent el control de l'Ajuntament i creant el Comitè de Defensa de Sitges. Una de les primeres accions aquell 21 de juliol va ser espoliar l'església parroquial juntament amb la resta de santuaris o ermites, iniciant-se la destrucció d'imatges, figures, relíquies... que es llançaren al mar o s'apilaven per cremar-les posteriorment. En aquesta primera batuda es destruïren o saquejarien bona part dels elements religiosos que conformaven les festes sitgetanes.

Durant el mes d'agost continuava la destrucció dels retaules de la Parròquia de Sitges, dels que es va poder salvar una part important gràcies a l'acció de Jaume Daví ajudat per alguns sitgetans.¹ En canvi foren destruïdes totalment les imatges o escultures que s'hi exposaven: *"Han destruido el paso del Sepulcro, de casa Gorgas [arrossegada la imatge pels carrers se'n recuperà el cap que conforma l'actual figura], y la Virgen de los Dolores, de la administradora, de casa Gori, así como otros misterios..."*.²

Altres imatges, com les de diversos sants que es guardaven a les cases dels administradors, van patir la mateixa sort a causa del pregó del 17 d'agost en què s'indicava que l'endemà tots els habitants del poble havien de portar a la platja, sota l'església, totes les imatges religioses, estampes, quadres i qualsevol element de caràcter religiós que posseïssin per cremar-lo. També es registraren les cases i tot el que es confiscà va ser cremat en grans fogueres *"resultaba revulsivo y, desde luego, muy poco político. Tal acto lograría despertar, más que destruir, la fidelidad del pueblo hacia su fe católica"*.

Aquesta descripció feta per l'escriptor austríac Franz Borckenau, que feia una petita estada a Sitges, la complementava en la seva visió sobre les actuacions del Comitè de Defensa, en una població on cal recordar que la coalició Republicano-Socialista local havia perdut les dues darreres eleccions municipals: *"El comité parecía agotarse inventando todo tipo de mezquinas tiranías. Es un caso excepcional, creo, que se debe al hecho de que en un lugar como Sitges la revolución es incapaz de encontrar respaldo entre la población y cae inevitablemente en manos de un grupo de personas de dudosa integridad o habilidad"*.³

A finals de setembre de 1936 es dissolia el Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya, retornant el poder a la Generalitat de Catalunya i intentant acabar d'aquesta manera amb les actuacions violentes per part de les patrulles de control, que s'acabarien dissolent el juny de 1937.

A Sitges, des de finals de 1936, serà l'evolució de la guerra, les novetats al front i com s'acostaven les forces franquistes a Catalunya el que anirà omplint el dia a dia, juntament amb les pitjors condicions de vida. La Guerra Civil acabaria per als sitgetans el 22 de gener de 1939 amb l'entrada de les tropes franquistes a Sitges.

1939

Quan les tropes franquistes ocupaven una nova població, creaven de manera immediata la Comissió Gestora Municipal, que havia de fer-se càrrec de l'Ajuntament. A Sitges el mateix 22 de gener n'era designat president, Isidor Cartró, exalcalde de 1923 a 1924 i regidor de 1934 a 1936 pel partit Concordia Sitgetana. Ell, juntament amb els sitgetans Joan Matas Petit i Josep Ribas Cantó, es posaren al capdavant del poble per iniciar una lenta recuperació de la vida sitgetana.

Abans de donar-se per finalitzada la Guerra Civil, l'1 d'abril, s'esqueien els dies de Carnaval, que òbviament no es van celebrar en un moment d'impàs: el Prado i el Retiro no recuperarien els seus establiments confiscats fins al 3 de febrer i el Carnaval, com s'exposarà més endavant, serà la festa amb més dificultats per retornar a una certa normalitat.

La resta de festivitats sí que es recuperaran de forma immediata amb certs condicionants: per un costat amb dificultats des d'un punt de vista material, per no tenir en molts casos ni tan sols les imatges religioses de la festa. Però per altra banda suposarà il·lusió i alliberament, perquè durant els cinc anys de la II República no s'havien pogut celebrar amb plenitud i la possibilitat de recuperar les festes suposarà una reafirmació de la mateixa identitat sitgetana molt lligada amb les seves tradicions.

Cal remarcar però, que com en l'etapa anterior el poder polític tornarà a incidir-hi. Si abans ho havia fet des d'una postura d'anticlericalisme i d'eliminar el component religiós i festiu associat, ara es passaria a la postura oposada, especialment pels membres amb més vincle al règim (habitualment membres destacats de les FET y de las JONS) derivant aquests primers anys en una elevada rigorositat religiosa i vistositat en la participació en les festes, suposant també un excés de recel i escrúpols en les celebracions.

Setmana Santa

Quatre dies després d'acabar la guerra s'esqueia Dijous Sant, de manera que la celebració de la Setmana Santa va ser la primera festa recuperada, tot i ser la més afectada. El dimecres no es van poder exposar cap dels onze passos a les cases dels administradors, ja que havien estat tots destruïts.

El Dijous Sant es va celebrar l'Ofici solemne, en el qual assistí tota la Comissió Gestora i va ser oficiat per Mn. Ramon Godayol, que havia retornat a Sitges a principis del mes de febrer, després de marxar els primers dies del cop d'estat per refugiar-se, davant dels assassinats del clergat que se succeïen arreu de Catalunya. A la nit, tot i la falta dels passos, es va celebrar la processó.

Divendres Sant també es realitzaren els oficis, assistint novament la Comissió Gestora, i el Dissabte de Glòria se substituïren els morterets, per escassetat d'aquests, per *"disparos por las fuerzas armadas"*.

Primera sortida dels Balls Populars

A partir de 1940 se celebrarà el dia 1 d'abril com a Dia de la Victòria, però per fer-ne la celebració el 1939, es decretà al mes de maig que totes les poblacions, especialment les capitals de província, celebressin amb desfilades la festa de la victòria, que acabaria el dia 19 amb una exhibició-desfilada militar pels carrers de Madrid. A Sitges, els balls populars passarien a ser el centre de la celebració del dijous 18 de maig: *"En Falange reina gran jolgorio, preparando para el 18 la fiesta de la Victoria, con solemne oficio, responso en el cementerio, salvas de tracas, salida de gigantes, cabezudos, diablos, bastones, pastorets y cercolets, baile de gala con sorteo de ramilletes de flores"*.⁴

El dijous 18, el matí s'aixecà plujós, i tot i que es mantingué una part dels actes, es va suspendre fins a l'endemà la sortida dels balls. El divendres 19 de maig, festiu i amb bon temps, sortiren finalment els gegants, cabeçuts, drac,

diablers, bastons, pastorets i cercolets. Posteriorment es va fer una representació de cada ball al Cap de la Vila, engalanat amb domassos i garlandes.

Corpus

Tres setmanes després, el 8 de juny, se celebrava Corpus i la processó tornà a sortir al carrer. En la sessió de la Comissió Gestora del 2 de juny es notificà que s'havia ofert a l'alcalde Isidor Cartró ser el pendonista del penó de la Minerva (que es va poder salvar), i s'acceptà per unanimitat l'oferiment. L'alcalde trià com a cordonistes Julio Martínez i Manuel Montané i, com a representant de l'alcalde a la processó, Samuel Barrachina, acompanyat pel secretari, de manera que participaven tots els membres de la Gestora. També s'acordà l'assistència a l'ofici de tota la corporació i *"para dar más realce a la festividad mencionada, se acuerda que el ayuntamiento sufrague los gastos de la banda de música, algunas hachas, y ceda los gigantes para solaz y alegría de la gente menuda"*.⁵

Com veurem en la resta de festes, la representació del règim també participarà de forma visible, en aquest cas el penó del Sagrat Cor serà ofert a la secció local de les FET y de las JONS, que disposarà que assisteixin a la processó tots els afiliats vestits d'uniforme i *"guardaran el más absoluto silencio"* per a *"que el desfile, sin ser marcial, resulte absolutamente ordenado"*.

La part popular de la festa, tot i la difícil situació, es recupera de forma natural i espontània per part dels sitgetans, tornant-se a realitzar les tradicionals catifes, que gairebé no s'havien pogut confeccionar durant la II República.

La celebració, doncs, recupera la seva estructura habitual: els gegants i els cabeçuts feien novament la sortida matinal i el seguici de la processó va estar format pels elements habituals: gegants, la creu parroquial, el penó del Sagrat Cor, banderes gremials, escoles, la banda de música, nenes vestides de comunió, penó de la Minerva, tàlem amb escorta de la guàrdia civil, autoritats i Creu Roja. El recorregut de la processó va ser el següent: *"Mayor, Cap de la Vila, Jesús, Francisco Guma, S. Isidro, Isla de Cuba, S. Bartomeu, S. Isidro, S. Francisco, Parelladas, Bonaire, San Pablo, Tacó, Ribera. Nueva y iglesia"*, reduint-se únicament l'inici en què no es passà per Sant Joan, Davallada i carrer de l'Aigua, i tampoc pel carrer de Sant Pere i de la Carreta, en aquest cas perquè el carrer de Sant Pere estava en mal estat i s'havia de pavimentar. A la nit se celebrava un ball per recollir fons en benefici de l'Hospital.

Festivitat del Vinyet

El Santuari del Vinyet també va patir, com la resta d'ermites sitgetanes, l'espoli i destrucció per part de les milícies. En l'expedient realitzat per la Gestora es valorava els danys causats en 15.000 pessetes. La imatge de la Mare de Déu del Vinyet va ser enterrada pels ermitans en una caixa a l'hort de la casa, de manera que es va poder salvar de la destrucció però les condicions d'humitat afectaren la imatge.

Primerament va ser reconstruïda d'emergència per l'escultor Pere Jou, per celebrar el 19 de febrer la cerimònia de reconciliació al Santuari del Vinyet, en què

es restituïa la destinació religiosa d'una església que havia sigut profanada. Posteriorment, Pere Jou realitzaria una nova imatge, a la base de la qual es col·locà, a manera de relíquia, l'antiga imatge malmesa.

El dia de la festivitat del Vinyet es van celebrar els solemnes oficis, recuperat en part l'aspecte del Santuari, però sense documentar-se si es recuperà ja en aquell any la part més popular de la celebració.

Festa Major

L'endemà de finalitzar-se la Guerra Civil, es constituïa a Sitges la segona Comissió Gestora, que seguiria encapçalant Isidor Cartró i que s'ampliaria de tres a cinc persones per intentar donar millor resposta a l'acumulació de tasques que tenien. Una de les voluntats de la segona i tercera Comissió Gestora serà recuperar el més ràpid possible l'activitat econòmica de Sitges per poder millorar les difícils condicions de vida de la postguerra, de manera que s'apostarà de forma decidida per recuperar el turisme, promocionant entre d'altres les dues festes principals: Corpus i Festa Major, que ja suposaven un important atractiu des d'inicis del segle XX. Concretament el 16 de juny la Gestora contractava publicitat sobre Sitges en els tramvies barcelonins del centre (Rambla-P.Gràcia) i el 5 de juliol tota una pàgina sobre Sitges es publicava als diaris *Correo Catalán* i *Solidaridad Nacional*. El 23 d'agost també es promocionava la Festa Major de Sitges novament al *Correo Catalán* i cap a finals de setembre del mateix any s'aconseguia reobrir el Museu Cau Ferrat perquè també servís de crida turística.

La Comissió Gestora va decidir crear, el mes de juny, la Comissió de Festes per la Festa Major, per recuperar la festa i cercar-ne els recursos econòmics suficients. La nova Comissió estava formada per diversos representants d'entitats o persones destacades del poble, inclosos els adinerats estiuencs, i també incorporaria dos representants de les FET y de las JONS.

El programa d'actes comprenia del 23 al 27 d'agost, amb la recuperació de les sortides tradicionals dels balls populars i altres activitats com audicions de sardanes, festival ciclista i concerts i balls al Casino Prado –que acabada la guerra va poder tornar ràpidament a la seva activitat a diferència del Retiro, que no ho faria *oficialment* fins al 4 d'agost de 1940, quan aconseguí el permís del governador civil, després d'haver realitzat una *sugerida* depuració de socis.⁶

A diferència de la resta de festes, la imatge de Sant Bartomeu es va poder salvar de la destrucció. Quan els milicians la van anar a buscar a Can Robert, a qui pertanyia i la custodiaven durant l'any, els hi van entregar una imatge d'un altre sant, podent-se salvar juntament amb la bandera gremial i la relíquia. Un canvi que es realitzarà a partir d'aquest moment és que les imatges dels sants patrons quedaran custodiades durant l'any a la Parròquia, i per tant, acabada la Processó no es realitzarà l'acte de retorn de tabernacles i imatges a les cases dels administradors.

Novament, el règim ocuparà una posició visible, anomenant-se pendentista de Sant Bartomeu, Felip Batlló Godó, estiuenc habitual de Sitges i que sent Secretari Provincial de les FET y de las JONS havia estat nomenat Vicepresident de la Diputació de Barcelona. També s'utilitzarà la Festa Major per incloure alguns actes polítics

i donat que els primers dies la Comissió Gestora anul·lava tots els canvis de noms de carrers realitzats des de l'inici de la II República, la tarda del 23 d'agost es descobrien les plaques dels carrers, que novament s'havien canviat de nom. De manera que l'avinguda Alfons XII, que durant la II República s'anomenà avinguda de la República, passava a ser l'avenida del Generalísimo Franco.

Santa Tecla

Des de 1919 que la celebració de Santa Tecla es reduïa a un únic acte, que era l'ofici religiós. Aquest es recuperà però sense el penó ni la imatge de la santa, que era de propietat municipal i en estar dipositada a la Casa de la Vila probablement propicià que no es pogués salvar dels atacs i saquejos de les milícies.⁷

1940

La situació a Sitges, com a la resta de Catalunya, seguirà sent molt difícil, incrementant-se els problemes per l'escassetat del racionament, restabliment de serveis com l'aigua o l'electricitat, etc. La segona Comissió Gestora tot i haver-se incrementat de tres a cinc membres no tindrà efectius suficients i el setembre de 1940 se'n formarà la tercera i última, amb onze membres i amb una estructura molt més adient al volum de població i gestions de Sitges.

Isidor Cartró seguirà sent designat com alcalde, fet que ajudà en aquests primers dos anys a la contenció d'algunes decisions que es pressionaven de prendre a l'Alcaldia, especialment de sectors molt afins al nou règim i per tant d'elevada intransigència. Un bon exemple és l'intent durant mesos de què es destruís l'estàtua del Dr. Robert, primer amb peticions per part d'afiliats a la Falange local i membres de la mateixa gestora, i posteriorment per notificació del governador civil, situació que Cartró va saber dilatar en el temps i aconseguir mantenir-la en el seu lloc, cedint però a la modificació de la placa i la retirada del retrat del saló de plens.⁸

Carnaval

L'única festa no prohibida durant la II República, ho serà durant la dictadura. El bàndol franquista dictava el 3 de febrer de 1937 a Valladolid, una comunicació per a tots els governadors civils en què s'ordenava la suspensió de les festes de Carnaval. L'argument no anava relacionat amb el sentit de la festa sinó per l'austeritat i necessitat de centrar-se únicament en la lluita al front. Acabada la guerra però, el ministre de Governació promulgava una ordre el 12 de gener de 1940 en què s'estenia la prohibició de forma indefinida. Sent molt explícit amb les autoritats, especialment els alcaldes, perquè fessin complir la prohibició.

Aquesta, ara sí, tenia un rerefons exclusivament polític i secundat per la moralitat religiosa del nou règim. Una festa com el Carnaval, considerada pagana, tenia un component indecorós juntament amb el concepte subversiu de la pròpia festa i a més a més facilitaria que es pogués fer crítica del nou règim. La celebració, especialment a les poblacions amb llarga tradició, passà a realitzar-se en festes privades dins de les societats, sense fer-se gaire publicitat dels balls i minimitzant que s'hi anés gaire disfressat.

A Sitges trobem una primera referència seguint aquesta línia en el diari de l'excalcalde Bonaventura Julià, anotant el 26 de febrer que *"transcurrieron los dias de carnaval, limitándose a bailes de sociedad en el Prado Suburens"*. El Retiro no va tenir el seu local condicionat per fer-hi els balls fins al Carnaval de 1942.

La celebració del Carnaval s'anirà mantenint si més no dins de les dues societats, que ara rivalitzaran per quina fa més balls de *"fin de temporada"*, nomenclatura que s'utilitzarà per no anomenar al Carnaval. El 1948 serà la primera vegada que trobarem a l'*Eco* una referència a un ball de disfresses al Prado, però durant tota la dictadura es mantindrà aquest encobriment de la festa, passant a partir de la dècada de 1950 a anomenar-se *"Fiestas*

de Invierno", terminologia utilitzada arreu de l'estat per esquivar el control del règim.⁹

Setmana Santa

Entre 1939 i 1940, el retaule de Ntra. Sra. dels Dolors, que era un dels que s'havien salvat, es va traslladar a la Parròquia. El 10 de març, amb l'inici del septenari de la Verge dels Dolors es venerava la nova talla de la Mare de Déu dels Dolors, que va realitzar l'escultor Pere Jou i que va costejar Manel Carbonell Lafarga. Pocs dies després arribava Dijous Sant: *"La procesión concurridisima al extremo de agotarse las hachas, devota y con noche apacible de luna casi llena. Las funciones religiosas solemnes"*. El tabernacle del pas de la Mare de Déu dels Dolors, també donatiu de Manel Carbonell, es va estrenar juntament amb el misteri de la Veracreu que es construí just acabada la Guerra Civil, gràcies a la iniciativa de Gertrudis Batlle, que organitzà una subscripció popular per costejar-lo.

La resta de detalls tradicionals de la Setmana Santa també se seguïen recuperant, com els morterets pel dissabte de Glòria o els oficis del dilluns de Pasqua al Santuari del Vinyet.

Corpus

Es va decidir anomenar pendentista del penó principal a Antoni Garcia-Munté, que havia costejat les noves campanes de l'església, ja que el 21 de setembre de 1936 es procedia per part de les milícies al *"derrumbamiento de las campanas de la parroquia"*. L'endemà també requisaren les del Vinyet i el Patronat.

La celebració de Corpus continuava recuperant-se i creixent, celebrant-se tant els solemnes oficis com la part més popular de la festa, especialment les catifes de flors: *"Alfombrándose de flores el largo trayecto"*, com es pot observar en la fotografia de la catifa del carrer Sant Pau on s'utilitza l'ornament habitual de flors com els clavells o la flor de Sant Joan, juntament amb el xiprer o altres elements vegetals.

Festivitat del Vinyet

Es celebren les funcions religioses de vigília i solemne ofici l'endemà, *"ofreciendo el santuario suntuosa magnificencia"*. Cal destacar com, en unes dates en què històricament es referenciava en els setmanaris l'alta ocupació de Sitges, novament s'estava aconseguint captar el turisme: *"La concurrencia de veraneantes es extraordinaria y distinguida, los hoteles y pensiones estan llenos. En Terramar familias aristocraticas, habiendolo visitado el embajador de Inglaterra con su sequito y la familia del de Francia"*.¹⁰

En els següents anys s'anirà recuperant especialment els elements populars al voltant de la celebració, com els castells de focs.

Festa Major

La Comissió seguia com l'ens organitzador, però hauria de fer un esforç econòmic més gran per celebrar la festa, ja que en la sessió del 2 d'agost, un membre de la Gestora consignava *"su opinion de que, por la precaria situación economica en que se encuentra actualmente el Municipio, no es procedente que este año se invierta cantidad alguna del Ayuntamiento para los gastos que se deriven de la proxima Fiesta Mayor"*.¹¹

El nombre d'actes no va ser menor als de 1939, al contrari, a més a més dels tradicionals actes populars es van afegir diversitat d'actes esportius, juntament amb els habituals balls i concerts. La Festa Major havia de ser, juntament amb Corpus, un dels pols d'atracció i la Comissió Gestora valorava la tasca realitzada en la sessió del 30 d'agost: "*Consignada que ha sido por todos los reunidos la satisfacción por el éxito de forasteros y el esplendor inusitado con que se desarrollaron todos los actos y espectáculos durante la Fiesta Mayor del actual año*".

La Festa Major es va celebrar amb èxit i la vigília s'instal·laven les darreres campanes de l'església (la primera, anomenada Bartomeu i Tecla, es va col·locar i beneir el 25 de juliol), que també eren donades per Antoni Garcia-Munté, a qui igual que per Corpus, es va fer pendentista de la Festa Major.

Santa Tecla

De forma excepcional la celebració de Santa Tecla del 1940 suposarà realment una festa major petita. Concretament es realitzà un programa d'actes pels dies 22 i 23 de setembre on es realitzarien diverses de les sortides tradicionals de Festa Major, començant per la sortida de les dues amb la participació de "*Jigantes, cabezudos, diablos y bastones pequeños*".¹²

L'endemà, solemne Ofici, sortida d'Ofici i la Processó, que allargaria el recorregut publicat en el programa passant per "*Parelladas, Bonaire, Ribera y San Pablo, quemándose al regreso al templo unos fuegos artificiales*". L'Ajuntament encara no havia encarregat una nova talla de Santa Tecla i per solucionar-ho el doctor Benaprès deixà una talla barroca de Santa Llúcia, que els organitzadors van ubicar a les dues processons com si fos Santa Tecla, afegint també un braç sobre tela de domàs, tal com li és propi a la seva iconografia.¹³

Aquest increment d'actes per Santa Tecla serà excepcional, ja que els següents anys tornarà a realitzar-se únicament l'Ofici religiós. El perquè es realitzà, quan un mes després en la sessió de la Gestora s'apuntava a "*la situación francamente desesperada en que se encuentra el abastecimiento de la población*", podria entendre's en part per l'aportació econòmica que suposava el turisme d'estiuejants i de la colònia; més encara quan Santa Tecla s'esqueia en diumenge-dilluns i per tant, dimarts era la Mare de Déu de la Mercè, dia festiu a la capital catalana.

Aquest fet es va aprofitar per realitzar balls i concerts d'orquestra durant els tres dies als jardins de les societats sitgetanes, allargant i donant-se "*por terminada la Temporada de Grandes Veladas Bailables que con éxito insuperable se han celebrado este Verano en nuestros deliciosos jardines*".¹⁴ Ajudant tots aquests balls a un conjunt d'ingressos globals i de promoció per la població, i fins i tot per l'Hospital, com el ball del Retiro de la vigília que es feia en el seu benefici.

1941-1949

En els pròxims anys, les dificultats de la postguerra encara seran palpables pels sitgetans i per tant en les festivitats, però s'anirà arribant de forma gradual a una certa normalització del dia a dia. Referent al racionament es donarà una paradoxa amb la crida turística que es feia per Sitges, i és que amb l'increment de la població per les festivitats o estiu es veien ressentides les provisions.

Això ho aprofità la Gestora, el mes de juny de 1941, reclamant que Sitges tingués el racionament de les

poblacions de més de 10.000 habitants –la població era d'uns 8.500–, ja que estimaven l'arribada de més de 2.600 estiuejants i s'indicava que amb dies com la Festa Major de 1940 estimaven que s'havia assolit la presència de 12.000 persones a la vila.

Pel que fa a la gestió municipal, el juliol de 1941 s'acabaria el mandat de la 3a Comissió Gestora, designant el governador civil, màxima autoritat a Catalunya, a Felip Font Soler (primer tinent d'alcalde de la gestora) com alcalde de Sitges.

Setmana Santa

Durant el que restava de dècada es van anar recuperant diversos dels misteris que havien estat destruïts i per tant, es podien tornar a exposar a les cases dels administradors.

El 1941, l'escultor Pere Jou realitzava un nou Sant Crist, substituint el cru record de quan les milícies llançaren l'anterior des del Baluard al mar. El 1946 s'incorporava el misteri del Sant Sepulcre, que recordem uns sitgetans n'havien pogut recollir el cap i es va incorporar a la nova escultura, pagada mitjançant subscripció popular. El 1948 es beneïa el misteri de la Mare de Déu de la Pietat, realitzat també per l'escultor Pere Jou. La resta de misteris s'acabarien de recuperar durant la dècada de 1950 i principis dels 60.

Corpus

També seguirà recuperant elements que s'havien destruït o estaven en mal estat. Concretament el 1941 s'estrenava un nou pal·li "*cuyo damasco amarillo ofrendó doña Maria Oller de Benaprès*". En canvi, l'element essencial de la processó i que trigà més a recuperar-se va ser la custòdia. El primer dia de l'assalt a l'església parroquial se'n van tirar diverses des del Baluard, però probablement la que pertanyia a la Confraria de la Minerva i s'utilitzava per Corpus va ser la que s'amagà sota l'escala del cor, que més tard fou descoberta i desaparegué.¹⁵

El 1946 Mossèn Godayol demanava a l'*Eco* fotografies on es pogués veure la custòdia per fer-ne una còpia el més fidedigne possible. A finals del mateix any, l'arquitecte Alejandro Tintoré n'havia fet el disseny, i pel Corpus de 1948 es va estrenar. La va fer l'orfebre Ramón Sunyer, i és un element amb una important càrrega sentimental pels sitgetans, ja que a més dels donatius en metàl·lic, moltes famílies van donar les seves pròpies joies per poder-la confeccionar.

L'evolució del Corpus serà concretament el de la festa de més creixement, convertint-se en icònica per la crida turística, aprofitant la notorietat que aconseguien les catifes -el 1949 el llarguíssim recorregut n'estava tot cobert, documentant-se'n més de 130- i la promoció que en feia l'Ajuntament -el 1946 per mediació de l'Alcalde, el Corpus de Sitges era filmat pel NO-DO i per tant visionat en tots els cinemes de l'estat-.

Festa Major

Igual que Corpus, la festa anirà creixent i també el component popular. El 1942 i 1943 ja sortien tots els balls populars existents a l'època: Gegants, Cabeçuts, Drac, Diables, Bastons (dues colles), Gitanes, Cercolets, Pastorets i Moixiganga. I també s'anaven incorporant de nous progressivament: el 1942 es regalava un nou cabeçut i el 1945 s'estrenava la primera àliga documentada a Sitges.

Les sortides dels balls populars, els concerts, balls, actes paral·lels i especialment el castell de focs, es convertiran també en un important element de crida turística.

Santa Tecla

Amb l'excepció de 1940, per Santa Tecla se seguí realitzant únicament un Ofici religiós fins a 1947, quan Samuel Barrachina com a representant de l'Ajuntament -n'era regidor- encarregava la confecció d'una nova talla de Santa Tecla.

La nova imatge realitzada a Barcelona per l'escultor Camps Arnau, es va rebre abans de la Festa Major de 1948, presentant-la en una sessió de l'Ajuntament i demanant Samuel Barrachina que en haver recuperat la imatge de la patrona "*se celebra la fiesta mayor de la Santa pero 'en pequeño'*", aprovant-se la proposta per unanimitat.¹⁶

D'aquesta manera, el 22 d'agost es beneïa la nova imatge de Santa Tecla, que participaria en les processons d'aquella mateixa Festa Major, i s'iniciaria per Santa Tecla el ressorgiment de la festa, amb processó els dos dies i sortida d'ofici.

Epíleg

Les festes sitgetanes s'han vist històricament condicionades pels canvis socials i també per la pressió i modificacions que des del poder polític s'ha intentat exercir sobre elles. Però tot i les dificultats sofertes en les dues dècades estudiades, s'acabà imposant l'essència i tradició de cadascuna d'elles, gràcies a la voluntat i estima dels sitgetans per preservar unes celebracions que ens defineixen com a poble. ■

Foto capçalera article Divendres 19 de maig de 1939, celebració del Dia de la Victòria i primera sortida dels balls populars després de la guerra civil. (Col·lecció M. Àngels Bartés i Busom)

Foto 1 Detall de l'interior de l'església parroquial completament espoliada just finalitzar-se la guerra civil. (Fons fotogràfic Arxiu Històric Parroquial de Sitges)

Foto 2 El ball de pastorets ballant en un Cap de la Vila engalanat per la celebració del Dia de la Victòria, el divendres 19 de maig de 1939. (Col·lecció Mª Àngels Bartés i Busom)

Foto 3 El gegant per la Festa Major de 1939, patint nous canvis d'imatge segons criteris polítics. Apareix sense la característica barba però amb la corona, just al contrari que en els primers anys de la II República, on mantenint la barba se li va retirar la corona. (Col·lecció Sebastià Giménez Mirabent)

Foto 4 Detall de la catifa realitzada pels membres de la Creu Roja al carrer Sant Pau, on hi tenien el local, pel Corpus de 1940. (Col·lecció Antoni Mico Pedrosa)

Foto 5 Pas de la processó de Corpus pel Cap de la Vila el 12 de juny de 1941, en què es va estrenar el nou pal·li (Fons fotogràfic Arxiu Històric Parroquial de Sitges)

Foto 6 Pas de les autoritats pel Cap de la Vila durant la processó de Sant Bartomeu. La processó estava presidida pel General Martínez Simancas que encapçalava les autoritats. (Col·lecció l'Abans)

¹ Fontanals, Blai. *La destrucció de l'Art Sacre Sitgetà*. Memòries de Jaume Daví i Mañosa. Ajuntament de Sitges, 2018.

² Julià i Masó, Bonaventura. *Diari de guerra i postguerra*. Sitges 1936-1942. GES. Sitges, 2002.

³ Milà i Franco, Jordi. *Històries del poble silenciós. Sitges, durant la Guerra Civil. Fragments d'Història*. Ajuntament de Sitges, 2016.

⁴ Julià i Masó, Bonaventura. *Diari de guerra i postguerra*. Sitges 1936-1942. GES. Sitges, 2002.

⁵ Tomàs Sanahuja, Eduard. *Corpus: la festa històrica i evolució del Corpus de Sitges (1360-2017)* (Ajuntament de Sitges/GES 2017).

⁶ Fontanals, Blai. *El Retiro. Cent anys i escaig d'història, al compàs dels músics de la societat*. Societat Recreativa El Retiro, 1994.

⁷ Forns i Fusté, Miquel. *Santa Tecla Vaivens de la Festa Major Petita de Sitges. núm. 30*. GES. Sitges, 2004.

⁸ Sierra i Farreras, Roland. *Sitges, gener 1939-juliol 1941. Llibres de l'arc*. Institut d'Estudis Penedesencs, 1993.

⁹ Diversos Autors. *Cinc Mirades al Carnaval de Sitges. Segles XV-XX*. Societat Recreativa El Retiro. Sitges, 2000.

¹⁰ Julià i Masó, Bonaventura. *Diari de guerra i postguerra. Sitges 1936-1942. GES*. Sitges, 2002.

¹¹ Actes Municipals. *Agost de 1940*. Arxiu Històric Municipal de Sitges.

¹² Programa de Santa Tecla. 1940. Arxiu Històric Parroquial de Sitges.

¹³ Forns i Fusté, Miquel. *La Santa Tecla de la dècada dels 40*. La Xermada. Núm. 5. Sitges, 1997.

¹⁴ Programa de Fiestas de Santa Tecla. Prado Suburense. 1940. Arxiu Històric Parroquial de Sitges.

¹⁵ Forns i Fusté, Miquel. *Actes oficials fets i anècdotes de la Festa Major de Sitges 1853-1996*. GES. Sitges, 1999.

¹⁶ *El Eco de Sitges*. 8 d'octubre de 1967.

ELS 'AMERICANOS'

ADRIÀ ENRÍQUEZ ÀLVARO

DEL QUE HOM SAP PERÒ NO S'EXPLICA

Recentment va circular amb certa notorietat per les xarxes socials el fet que Sitges forma part de la Xarxa de Municipis Indians de Catalunya. És innegable el llegat patrimonial que molts dels coneguts com *americanos* van generar invertint i produint a molts pobles de les costes i d'interior de Catalunya, a caire d'exemple a Sitges amb la multitud de cases i palauets de grans dimensions o les línies de ferrocarril entre Valls-Vilanova-Barcelona. De fet, diferents autors consideren en assenyalar l'arribada de les fortunes dels emigrats a les Antilles a Catalunya com el propulsor definitiu de la industrialització del Principat.

Estar dins la xarxa esmentada, que no hauria de sorprendre'ns d'entrada coneixent les grans relacions que el nostre municipi tingué amb l'illa de Cuba amb un gran nombre d'emigrats constants des de finals del segle XVIII fins a inicis de la Guerra Civil, tanmateix em va regirar els pensaments. Des de petits a l'escola i a l'institut i a les diferents rutes indians pel nostre poble i de pobles del voltant, poc o nul·lament s'esmenta que una part dels capitals generats per les fortunes indians a Catalunya provenien, directament o indirecta, del tràfic o explotació de mà d'obra esclava. L'oblit d'aquest factor en el discurs social dels *americanos* en el nostre municipi i d'altres pobles veïns, però no tan recentment a Barcelona, em va instar a llegir i treballar sobre la temàtica.

El tràfic d'esclaus va ser abolit a Espanya amb un tractat amb el Regne Unit l'any 1817. Tanmateix, fins ben entrada la dècada dels 60 del segle XIX, els vaixells espanyols van ser uns dels principals promotors del tràfic il·legal, sovint protegit per les mateixes institucions estatals i, també, per la premsa. A més a més, l'esclavitud a Cuba no va finalitzar fins a l'any 1880. El meu objectiu és abordar la importància del tràfic d'esclaus i el seu ús a les Antilles en l'acumulació de capitals per part d'alguns *americanos* i com aquesta estava situada a l'ordre del dia de les activitats indians. Amb això, posaré èmfasi en com el comerç *negrer* era un comerç molt difícil però altament lucratiu, fet que podia generar impulsos econòmics elevadíssims als seus promotors, que després van poder invertir en multitud d'altres negocis.

En segon lloc, comentaré breument les activitats negreres conegudes d'alguns *americanos*, esmentant alguns de sitgetans i d'arreu del territori. Cal remarcar, però, que la majoria de sitgetans emigrats es van dedicar a activitats comercials legals i totalment legítimes a Amèrica, però el factor de relacions amb negrers sempre existí, ja que aquests últims estaven plenament acceptats dins la societat. Per finalitzar, desenvoluparé una reflexió del perquè poc se'n parla del passat altament actiu, directe o indirecte, de molts catalans en el tràfic d'esclaus i l'explotació d'aquests a grans camps de cultiu.

Breus apunts entorn el fenomen indià

El fenomen indià en terres catalanes és quelcom ben estudiat per la historiografia, d'àmbit local com d'àmbit regional. Especialment, l'interès al voltant d'aquestes persones, normalment homes joves, emigrades al Nou Món on farien negocis comercials i que alguns d'ells tornarien a les terres nats carregades de fortunes, està més que arrelat en la construcció de les històries locals. Els motius? Des de la importància en la vida política local que varen poder desenvolupar com, principalment, pel seu llegat arquitectònic i patrimonial, així com el llegat d'inversions econòmiques en els diferents municipis de Catalunya. De fet, hom que es passegi per diferents localitats catalanes, principalment de les costes, podrà distingir més d'un habitatge seguint estètiques de caràcter majestuós que ressalten d'una hora lluny al voltant d'altres tècniques arquitectòniques més arquetípiques. Sitges és un cas ben conegut.

Qualsevol sitgetana o sitgetà coneixerà, sigui per sobre o amb més profunditat, que el passat de la nostra vila va estar lligat, d'una manera més o menys intensa, amb el comerç amb Amèrica. No seria d'estranyar que més d'un dels habitants

del municipi ens podria indicar un parell o més de cases que provenien d'aquests *americanos* retirats, que després de fer la seva vida laboral a Amèrica tornaren per passar els últims anys de les seves vides. En concret, la relació d'emigrats sitgetans a Amèrica, especialment a la colònia de Cuba i, en menys intensitat, a Puerto Rico, va ser intensa des de les últimes dècades del segle XVIII, quan es decretà el tractat de lliure comerç de Carles III, fins a 1936. Any rere any hi va haver un gradual augment de nombre d'emigrats cap a les colònies espanyoles, en cerca d'èxit econòmic i social. Normalment escapaven o d'unes perspectives econòmiques paupèrrimes en el poble d'origen o bé per no formar part de les quintes de l'exèrcit, entre altres motius de fugida.

El nombre de retornats de les colònies a Sitges va ser elevat, generalment ja en edat avançada, tot i que evidentment en cap cas podríem considerar que tots ho varen fer recollint grans fortunes i èxits econòmics. Més d'un dels nostres antics veïns van tornar "amb una mà al davant i una altra al darrere", cosa que és el mateix, "més pelats que una rata". Així i tot, alguns ho varen fer amb grans honors i grans masses de capital a les seves butxaques, que varen emprar per realitzar diferents projectes, tan d'inversió i innovació com de caràcter personal. Així doncs, torbaríem diferents exemples constructius, les famoses cases indíanes amb estètiques innovadores arreu del municipi, podent destacar la Casa Vidal-Quadras que la seva construcció modificà el traçat urbà de Sitges, o establiments de negocis moderns, com ara la fàbrica de sabates de la família Ferratges al Pou Vedre.

Diferents autors han volgut assenyalar l'arribada de capitals d'Amèrica a Catalunya, i també a l'estat espanyol, com un dels diferents factors en la industrialització del país. De fet, molts capitals s'empraren en la inversió de línies de ferrocarrils, bancs, fàbriques i desenvolupaments tecnològics, especialment des de meitat del segle XIX. No és estrany, si un es passeja per la capital comtal, trobar contínuament referències en l'espai públic d'alguns d'aquests *americanos* tornats, així com negocis originaris a la península però amb fortes línies de contacte amb Amèrica, especialment amb l'illa de Cuba. Exemplificant, podríem anomenar a Antonio López i les seves companyies comercials o els diferents conglomerats de transportistes marítims que oferien serveis per anar cap al Nou Món.

Abans de continuar, caldria fer un breu apunt a les cronologies i la situació del gruix d'*americanos* d'arreu a Amèrica. Principalment, després de la pèrdua de la majoria de les colònies al continent per part de la monarquia espanyola, les colònies restants fins al 1898 a Amèrica van ser Cuba i Puerto Rico. La primera d'elles, des de finals del XVIII, començà a rebre un constant nombre d'emigrats des de la península a causa de les perspectives de creixement econòmic en obrir-se nous mercats. Concretament, l'illa de l'Espanyola durant el llarg període colonial des de finals del XV fins al Decret de Lliure Comerç de 1778, va servir com a centre d'operacions de control marítim; l'Havana era el port central del monopoli hispànic en el comerç americà. La contínua decadència de l'extracció de plata andina, així com una nova situació geopolítica amb una hegemonia britànica en els mars, van haver de fer replantejar l'èxit econòmic de

l'illa. L'adopció en massa del cultiu de canya de sucre, i també continuar la producció de tabac a gran escala, en va ser la resposta. Així doncs, trobem un augment significatiu dels *ingenios* –camps i centres de producció sucra– així com un creixement del nombre de comerciants i establiments de compravenda de productes relacionats amb el sucre o derivats. A més, el creixement demogràfic aportà línies comercials de queviures, vestiments i altres necessitats, negocis pels quals destacaren, per exemple, molts sitgetans a l'Orient de l'illa. Passats mitjans del segle XIX, on trobem la reducció de guanys del sucre de canya en el mercat i, posteriorment, la pèrdua de les colònies a finals del segle, va continuar el flux en augment del nombre d'emigrats. Aquest, que es va centrar en una nova diversificació econòmica de l'illa, acabarà amb l'inici de la Guerra Civil espanyola.

La importància de l'esclavitud per les colònies

És obertament conegut el fet que, d'una manera o d'una altra, algun *americanos* al llarg del segle XIX van emprar el negoci del comerç d'esclaus per obtenir beneficis. De fet, malgrat que aquest comerç va ser abolit oficialment l'any 1817 amb el Regne Unit, el comerç d'esclaus fet per espanyols no deixà de créixer fins a mitjan segle. L'explicació és relativament senzilla, i rau en la necessitat de mà d'obra per la producció de sucre, la joia econòmica de les colònies antillanes. En lloc de desenvolupar un sistema de reproducció efectiu, com el conegut *farming* als EUA, per tal de no haver de comprar contínuament mà d'obra esclava, la majoria de productors van seguir adquirint esclaus introduïts a l'illa per comerciants de forma il·legal. De fet, els costos, malgrat que el preu dels esclaus anés en augment, van seguir sent durant dècades més rentables que desenvolupar un sistema de reproducció de l'esclavitud. La demanda de mà d'obra esclava va ser constant fins passats mitjans de segle, per tal de fer eficient el cultiu de la canya de sucre. No ens hem d'estranyar, doncs, veure *americanos* retornats a Catalunya que participaren, directament o indirecta, en l'ús de la mà d'obra esclava.

DEL QUE HOM SAP PERÒ NO S'EXPLICA

En primer lloc, cal observar com les autoritats espanyoles, malgrat haver reconegut l'abolició d'aquest comerç, feien sovint els ulls grossos en les activitats de multitud de vaixells comandats per espanyols transportant esclaus. Això ho sabem perquè una de les clàusules signades amb el Regne Unit feia que els britànics poguessin assaltar vaixells sospitosos de portar esclaus amb bandera espanyola, cosa coneguda com "el dret de visita". Si en efecte es detectava un vaixell amb esclaus, o amb indicis feaents que era un vaixell destinat a la compra i transport d'aquests, es transportava a un tribunal mixt a Sierra Leone o a l'Havana. Aquest estava conformat per jutges britànics i espanyols. En la majoria de casos, el jutge espanyol demanava l'absolució dels acusats i el retorn dels vaixells en plenes condicions. A més, trobem indicis clars de com la premsa nacional protegia als mateixos negrers, considerant-los prohoms amb historials impol·luts, així com moltes autoritats governamentals de les colònies espanyoles formaven part de l'entramat del negoci dels esclaus. Sembla lògic pensar en aquesta protecció dels comerciants d'esclaus si es té en compte la necessitat exhaustiva de mà d'obra en les plantacions.

El comerç s'organitzava de maneres diferents, però el recorregut essencial dels negrers espanyols i catalans era la sortida des d'un dels ports de l'illa de Cuba, o inclòs des de la mateixa península, i arribar a les costes de l'Àfrica Occidental del sud del Sàhara. En aquesta llarga costa, a diferents indrets, s'hi trobaven factories d'esclaus. Aquestes eren llocs de reclusió de captius, controlats per agents europeus, a l'espera de l'arribada d'algun vaixell negrer en cerca d'esclaus. Els esclaus aconseguits per les factories, un bon grapat, per cert, controlades per diferents catalans també, eren retinguts en pèssimes condicions, fet que suposava una alta mortaldat i propagació de multitud de malalties. A partir d'aquí, en arribar un vaixell disposat a comprar els esclaus, aquests eren embarcats i transportats cap al Nou Món, en una travessia llarga i plena de dificultats. Si aconseguien arribar vius al destí americà, un 10% acostumava a morir en

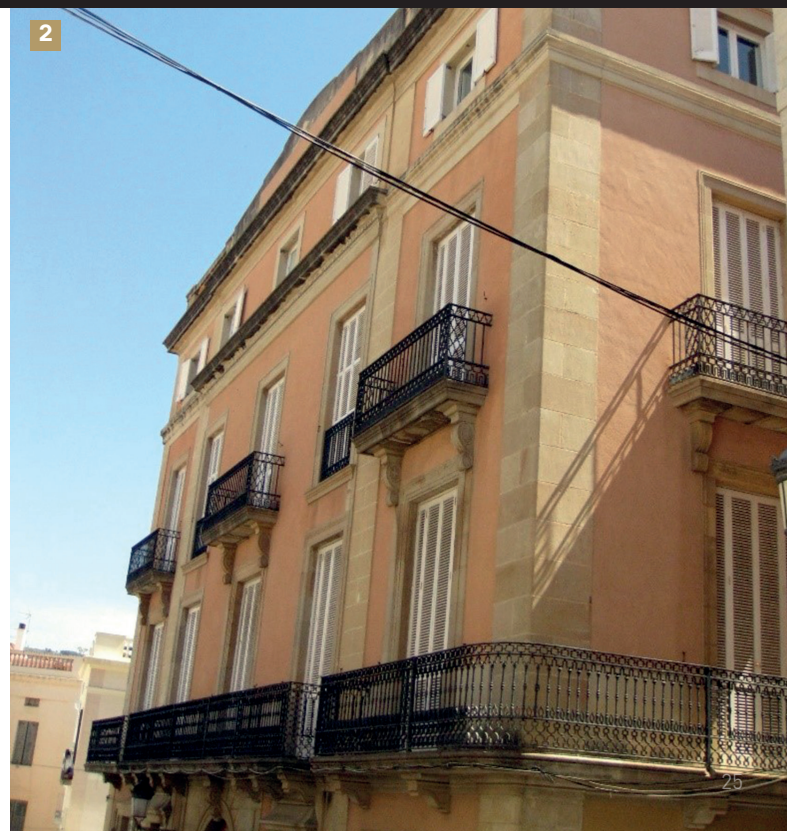
la travessia aproximadament, les perspectives no eren gens bones. Els hi esperava un tracte denigrant i deshumanitzant per part de plantadors i productors de cultius sucres o d'altres.

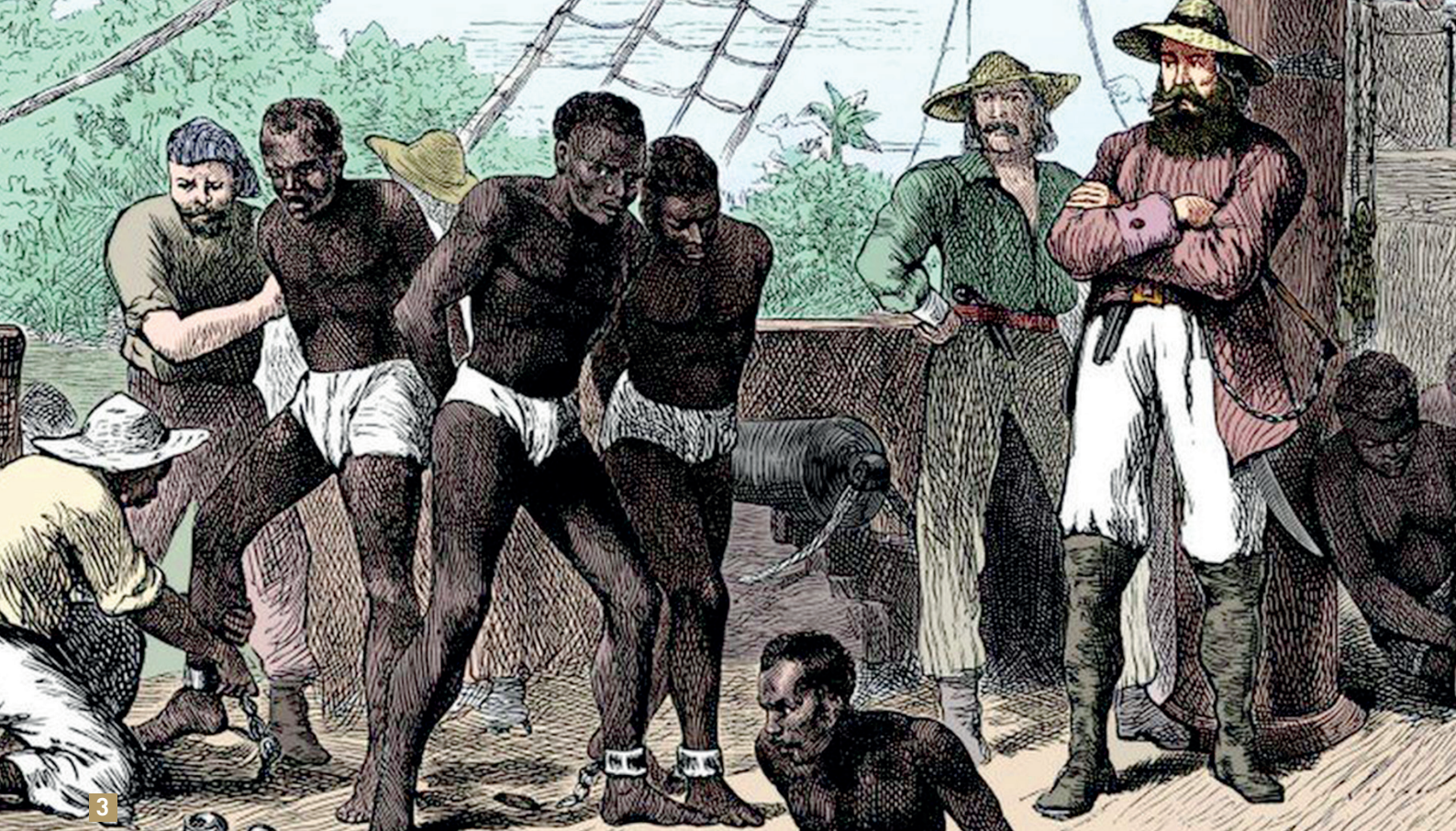
Així doncs, veiem un entramat estratègic comercial que va fer funcionar l'economia de les últimes colònies del Carib de la monarquia hispànica durant gairebé mig segle. Inclòs la regenta Maria Cristina no era gens sospitosa de participar activament en societats destinades a la compra d'esclaus. Curiosament, en el moment que l'economia cubana va de deixar de dependre exclusivament de la producció sucraera i va haver de començar a diversificar-se a finals de la dècada dels 50 del XIX i especialment els 60, és quan començà a decaure la tracta i l'arribada de nous esclaus. Tanmateix, l'esclavitud a l'illa no es va abolir fins després de la Guerra dels 10 anys (1868-1878) ja entrats a la dècada dels 80.

Només unes breus referències per demostrar la importància del comerç al segle XIX per part de vaixells espanyols els trobem a la Transatlantic Slave Trade Database, on es pot comprovar que el nombre d'esclaus transportats per aquests va en augment: de només 5.649 esclaus transportats en el període 1776-1800 a 253.127 en el període 1801-1825 i 223.991 en el període 1826-1850. A partir d'aquí torbem un fort retrocés fins a arribar al 1866, on ja no en trobaríem de forma generalitzada.

Els 'americanos' i els esclaus

Evidentment, no tots els *americanos* i/o els emigrats a les colònies del Carib de la monarquia hispànica van tenir accions directes amb el comerç i tinença d'esclaus. Això, però, no vol dir que no hi hagués alguns que en participaren activament, sent fidels promotors d'aquest negoci. De fet, els al·licients per tal de practicar el comerç negrer o la producció de sucre amb esclaus eren altament lucratius. En el primer cas, malgrat ser una activitat altament arriscada, si es tenia èxit podia generar una gran quantitat de beneficis. Molts dels beneficis que es van generar van poder servir per invertir-los

DEL QUE HOM SAP PERÒ NO S'EXPLICA

en altres negocis, com ara companyies comercials, bancs, ferrocarrils o indústries. En el segon lloc, principalment es deu al fet de rendibilitat econòmica: en un temps determinat era més viable adquirir esclaus contínuament que fer-los reproduir al terreny o passar a la mà d'obra assalariada.

A tall d'exemple, en el nostre municipi tenim els coneguts Vidal-Quadras. És ben sabut que els fills del sitgetà Josep Maria Vidal que emigrà a Veneçuela desenvoluparen un model d'èxit econòmic a les Antilles, a Cuba, amb una xarxa de préstecs comercials. Els beneficis generats a Cuba van permetre obrir una Banca Privada a Barcelona, que fou de les banques més importants de tot el segle XIX a Catalunya. El seu model d'èxit empresarial va durar fins als besnèts del sitgetà emigrat, demostrant una consolidació formidable dels beneficis generats inicialment a les colònies. Aquests, molts dels quals es van obtenir a partir del comerç i la cessió de préstecs, també provenien de la producció i venda de tabacs, sucres i derivats. És conegut que els germans Vidal i Quadras van tenir una de les plantacions més potents a l'Orient de l'illa cubana, amb un nombre significatiu d'esclaus de 56, en cert moment. En abandonar l'illa els van vendre a altres compradors de l'illa.

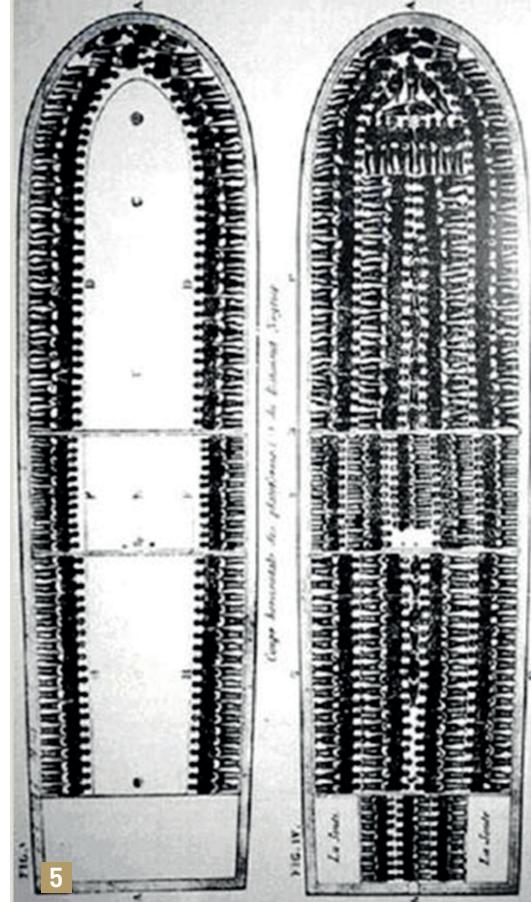
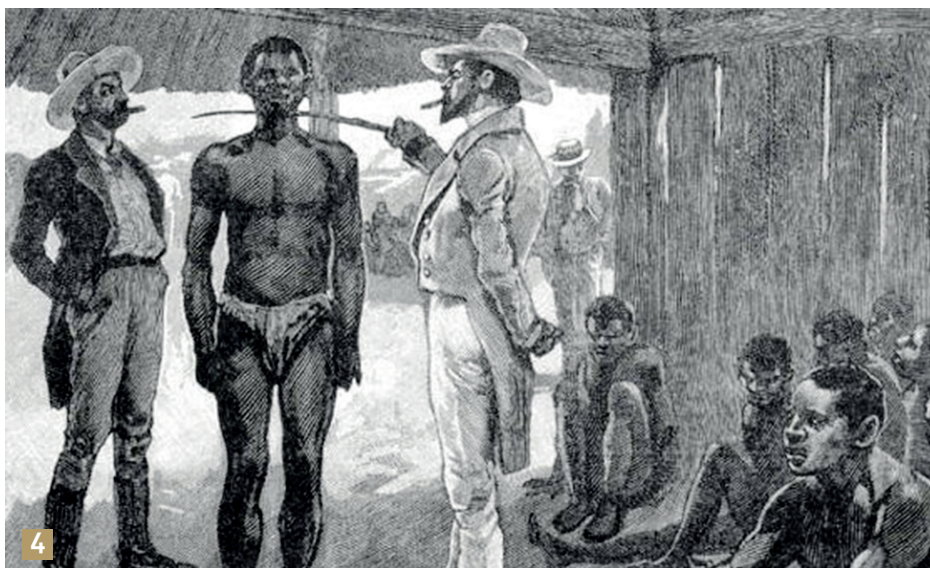
Altres exemples de coneguts negrers també vénen dels nostres veïns del Penedès Marítim o de Barcelona. Els coneguts prohoms com Samà, Ventosa, Gumà, o el més que reconegut Antonio López, entre d'altres, tenen constància d'haver participat, en algun moment de la seva vida, a la compravenda d'esclaus o a la tinença d'aquests per produir béns que els generessin beneficis. Amb això, vull indicar l'extensió i normalitat amb el qual s'actuava amb un comerç que oficialment estava abolit, però que se seguia practicant i alguns dels seus perpetradors actualment són ben coneguts pel seu llegat a les nostres terres: el ferrocarril de Gumà o l'agermanament de molts pobles catalans amb cubans.

No era estrany doncs, que qualsevol *americano* hagués tingut contacte directament, o molt probablement, indirecte amb persones que haguessin participat, o encara ho fessin, en aquests negocis. El comerç d'esclaus era un fenomen acceptat dins les altes esferes de la societat catalana i espanyola de la primera meitat del segle XIX. No hem de menystenir les dades de l'augment gradual i de forma constant del nombre d'arribats des de l'Àfrica a Cuba, i no només sent transportats per espanyols, evidentment. Un exemple ja definitiu que em permet afirmar l'anterior és la integració que van tenir molts dels *americanos* tornats. Si bé és cert que alguns no van acabar d'encaixar bé en els seus municipis inicials, a la ciutat de Barcelona eren més que benvinguts en el creixent desenvolupament del capitalisme mercantil i industrial, així com amb la creació de la primera Banca de Barcelona. En l'últim cas, Manel Girona, un dels fundadors d'aquest Banc, va teixir força relacions amb multitud d'exindians, alguns d'ells amb passats negrers.

Conclusions. El blanqueig d'una història

Socialment ens trobem que, molts dels retornats als poblats nats, entre ells al nostre poble, van deixar una forta petjada econòmica, patrimonial i cultural. Això ens ha deixat una riquesa social que ens defineix, parcialment, i ens conforma la nostra idiosincràsia. Tanmateix, no és digne no comentar, en alguns casos, quins són alguns dels possibles orígens de la fortuna d'aquests emigrats d'èxit. Certament, però, això també es pot donar pel fet de la falta de fonts històriques que indiquin exactament les accions i activitats d'aquests. I no falta raó, molts documents o no existeixen, o han de ser descoberts en arxius britànics i cubans i/o en particulars. En l'últim cas, però, també sembla ser difícil. Sovint no és agradable saber que un avantpassat teu podria haver tingut alguna cosa a veure amb el comerç d'esclaus, fet que dificulta la tasca històrica.

Cal comentar que la història de l'esclavitud és molt

antiga. D'una manera o altra va ser present des de l'Edat Antiga fins ben entrat al segle XX, tot i que hi ha evidències de l'existència de l'esclavitud, amb diferents formes, en el dia d'avui. Aquesta activitat és una que de forma indirecta o activament directa ha tingut en contacte, potser, tota la humanitat. En el cas que ens ocupa, certament hi havia el negrer i el propietari d'esclaus, però també hi havia els tribunals que els protegien, les elits colonials, la premsa, els comerciants que treballaven amb aquests negrers, els fabricants de vaixells amb característiques idònies per al comerç, el discurs social acceptat del treball dels esclaus, entre molts altres actors.

Amb tot, i com he comentat a la introducció, el meu objectiu no era altre que comentar la importància del fenomen esclavista en les economies colonials hispanes del segle XIX. En aquestes, molts *americanos* van tenir-hi cabuda, fet que necessàriament va posar en contacte aquests amb negocis relacionats amb esclaus. Això està més que documentat en transaccions de compravenda de qualsevol producte entre reconeguts negrers i qualsevol comerciant. Tanmateix, i malgrat que en l'esfera acadèmica això està acceptat, socialment encara no ha arrelat el discurs. Dient això, no tinc cap objectiu d'assenyalar uns i altres per haver estat esclavistes o haver treballat amb ells, només crec que és necessari d'explicar per apropar-nos més a la realitat. Certament, però, tot tema que es tria té unes connotacions, sovint, polítiques. En el meu cas ho explico per reconèixer la importància de milers de persones que moren sense que coneguem els seus noms ni procedències exactes, treballant sota el sistema esclavista de la plantació. Aquestes persones van ser realment les protagonistes de l'èxit de molts d'aquests *americanos*. Sense la seva explotació, la rendibilitat de les colònies no hauria estat la que va ser. En conseqüència, les perspectives d'enriquir-se haurien estat molt més baixes. ■

Foto capçalera article Imatge d'un *ingenio*.

1 Casa de Manel Vidal-Quadras al Carrer Port Alegre 9. Pobles de Catalunya.

2 Casa d'Aleix Vidal-Quadras, actual Edifici Miramar. Pobles de Catalunya.

3 Imatge de la portada *Negreros y Esclavos*.

4 Dibuix on se'ns mostra una transacció entre un comprador i un venedor d'esclaus.

5 Interior de la bodega del vaixell *The Brookes*. Se'ns mostra com eren situats els esclaus en els viatges d'Àfrica a Amèrica. Imatge original de 1789.

Extreta de l'Institut de Recerca Històrica del Regne Unit.

Bibliografia

Eltis, D. (2000). *The Rise of African Slavery in the Americas*. Cambridge University Press. Cambridge.

Eltis, D. (2019) *A Brief Overview of the Trans-Atlantic Slave Trade. Voyages: The Trans-Atlantic Slave-Trade Database*. Recuperat de: Jou, D. (2008). *Els sitgetans a Amèrica i diccionari d'"americanos"*. Aportació a l'estudi de l'emigració catalana a Amèrica 1778-1936. Grup d'Estudis Sitgetans. Sitges.

Manning, P. (2000). *Slavery and African life: occidental, oriental, and African slaves trades*. Cambridge University Press. Cambridge.

Nerín, G. (2015). *Tràficants d'ànimes. Els negrers espanyols a l'Àfrica*. Pòrtic Edicions. Barcelona.

Rodrigo, M. (2009). *Una saga de banqueros. La família Vidal-Quadras*. Historia social. Núm. 64, pàg. 99-119.

Rodrigo, M i Chaviano, L (eds.) (2017). *Negreros y esclavos. Barcelona y la esclavitud atlántica (siglos XVI-XIX)*. Editorial Icaria. Navarra.

FRANCESC PARRA

DE SITGES AL MÓN

Entrevista a **Cecília i Mercè Arnau Camps**,
sobre els espectacles teatrals dirigits per Jofre
Vilà i els viatges amb el grup de Coros y Danzas

Col·lecció Cecília i Mercè Arnau Camps

En uns dies plujosos i fredosos com aquests dies de tardor, ve de gust escoltar vivències i records d'uns temps passats, però que es reviu permanentment en el present. La Cecília i la Mercè Arnau Camps, bessones del carrer de l'Aigua i nascudes l'any 1926, n'han vist de tots colors. Aquesta vegada recordem amb elles i amb la companyia d'una de les seves amigues, la Teresa Lorenz Costea, algunes de les seves vivències i experiències amb el grup sitgetà de noies i més tard, nois, que durant una colla d'anys, participaren en aquell Coros y Danzas amb nombroses actuacions tant al nostre país com a l'estranger. I veurem que era força especial participar-hi, ja que en aquells anys, el fet de viatjar, i molt més a l'estranger, no era pas com és ara.

El període que ens ocupa i que ells van participar, passa per aproximadament de l'any 1946 al 1964. Són, per tant, quinze anys plens de viatges, descobriments, assajos i actuacions de danses i balls populars sitgetans.

A vostès, com és que els hi va picar el cuquet participar en els balls tradicionals i el teatre?

(Mercè) Vaig participar en un espectacle de l'Artur Carbonell, mig per casualitat, però feia de *bulto*, no tenia cap paper principal.

I com van iniciar-se amb el grup de Coros y Danzas?

La Remei Casanova i Giner i la Maria Teresa Rodríguez van

ser les iniciadores de fer balls tradicionals a Sitges. En aquells anys, devia ser mitjans dels anys quaranta, volien ajuntar noies per fer una bona colla. Nosaltres ens vam afegir després.

Com que no podíem participar a la Festa Major de Sitges, com ja és sabut els integrants dels balls sempre havien estat homes, nosaltres podíem fer el mateix, però o bé fora de Sitges, o bé al damunt d'un escenari.

I també participaren en alguna obra al Teatre Prado amb en Jofre Vilà?

Vam participar en alguns espectacles on actuàvem amb en Joan Serra. A l'Artur Carbonell el va sorprendre que féssim teatre amb en Jofre, fins i tot ens anomenava "les Girls d'en Jofre". Molta gent es pensava que parlàvem un anglès perfecte, però no cantàvem pas nosaltres, era un tocadiscs. En un dels espectacles en què vam participar, al davant de l'escenari, a cada cantó hi havia dos fanalets, i enmig de la funció, vam aparèixer nosaltres, de dins... a la gent la va sorprendre! Fèiem espectacles musicals, però teatre de text no en fèiem.

Tornant als Coros y Danzas, qui us dirigia?

(Cecília) Recordo que els primers anys ens dirigia en Josep (Pep) Ventura, que venia de Barcelona, era, com en deïem, el nostre instructor. Després ens va dirigir en Rafael Marcet, Francesc Fontanals. Encara recordo que en aquells anys ens

Col·lecció Cecília i Mercè Arnau Camps

deien "en Fontanals i *sus muchachas*". També ens va dirigir en Josep Cabré i els darrers anys que hi vam ser nosaltres, en Jofre Vilà.

Assajàvem en diferents llocs, allà on en aquell moment hi havia lloc per fer-ho, com al Patronat del carrer Sant Gaudenci, el que es deia també Teatre Vell, a la seu de la Falange, al carrer Sant Bartomeu o al Sindicat del carrer Illa de Cuba.

Recordeu qui formava part d'aquell grup, almenys els anys en què vau participar?

Entre altres, la Maria Ransanz, la Tello i Loli Borrell, Pepita i Carme Soler, de l'Eco, Tecla Briva, Dolors Llopis, Teresa Capdet, Lourdes Coll, Carmina Roig, Maria Montane, Rosa Valls, Teresa Lorenz, Anita Valls, Dolors Lujan, Cecília i Mercè Arnau...

En aquells anys vau tenir l'oportunitat de fer nombrosos viatges, en una època en què no era el costum fer-ho. Vau fer moltes actuacions a l'estranger?

Entre altres llocs, vam anar a París, a Roma, a Brussel·les... a Nova York nosaltres no. Vam arribar just abans d'aquell viatge. En aquells anys cinquanta i principis dels seixanta, podíem viatjar quan molt poca gent ho feia. A París, vam actuar al Théâtre National du Palais de Chillot, coincidint amb un tal Coronel W. de Basil que dirigia ballets russos. Allà quan tocava ballar grups espanyols, en alguna actuació aparegueren manifestants estudiants i exiliats antifeixistes en contra del règim polític que representaven els Coros y Danzas, amb pancartes i tot. Eren fets i situacions que aquí evidentment no es veien.

També vam fer alguns viatges a Madrid, a les Canàries... fèiem força coneixences i fèiem amistat amb altres noies d'altres pobles i ciutats que els agradava la dansa. A totes les noies ens agradava ballar i era una bonica ocasió per fer-ho. Fins i tot vam fer amistat amb una cantant canària molt famosa, la Maria Mérida, que va estar a Sitges més d'una vegada. Amb tot, mai vam viatjar en avió, ja que era un mitjà car i com que érem moltes noies, era habitual viatjar en tren. Eren moltes hores però ens ho passàvem molt bé! És el que té la joventut!

Quins balls populars representàveu? Tot just no fa massa s'ha incorporat a la Moixiganga, una noia. Vosaltres la fèieu íntegrament per noies.

Fèiem el Ball de bastons, la Moixiganga, algunes vegades fins i tot el Ball de diables, amb foc i tot. Com que no hi estàvem acostumades al foc, teníem por que se'ns cremés la roba, i anàvem amb cura per no cremar-nos. La Moixiganga, tota interpretada per noies, la vam fer a molts llocs de Catalunya i Espanya. Al principi la representaven un grup de noies de Lleida més quatre sitgetanes, entre elles, nosaltres. També vam representar La "Llegenda del Vinyet", però en poques ocasions. Amb els Coros y Danzas també guanyàvem premis.

Podríem estar conversant amb elles moltes més hores, perquè no hi ha dubte que les germanes Cecília i Mercè, tenen moltes experiències i vivències per recordar. Que sigui per molts anys! ■

#ReSitges

Reduïm - Reducimos - We Reduce

ENS AGRADA EL MAR NOS GUSTA EL MAR WE LIKE THE SEA

www.sitges.cat/resitges

Surt al carrer i troba la màgia

**Nadal
a Sitges**
#lamàgiadesitges

Ajuntament
de Sitges

Per a més informació
www.sitges.cat